

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDE SPOR VE EĞLENCE HAYATI

DENİZ ERİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Ana Bilim Dalı
Danışman: Yrd. Doç. Dr. İbrahim BALIK

Afyonkarahisar
Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eylül 2007

ÖNSÖZ

Bu araştırmada Türk tarihi içinde önemli bir yere sahip olan Türkiye Selçuklularında günlük hayatın vazgeçilmez bir unsuru olan spor ve eğlence kültürü konu edinilmiştir. Türkiye Selçuklularının kültür hayatıyla ilgili yeterince araştırma yapılmamış olması böyle bir çalışmaya ihtiyaç doğurmuştur.

Her ne kadar Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması açısından büyük bir öneme sahip olsa da Türk tarihinin bu dönemi yeterince aydınlatılamamıştır. Bu durum araştırma sırasında birinci elden kaynak sıkıntısına neden olmuştur. Türkiye Selçukluları döneminin gerek siyasi gerçeklerine, gerekse kültür hayatına ışık tutan İbni Bibi'nin Selçuknamesi en fazla yararlanılan kaynak olmuştur. Bunun dışında Türkiye Selçuklularıyla ilgili tarihi kaynaklar ile spor ve eğlence kültürüne yönelik araştırmalardan da yararlanılmıştır.

Araştırma giriş bölümü, üç ana bölüm ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi hayatı genel hatlarıyla ele alınmıştır. Birinci bölümde ise spor, sporun kültüre yansımaları ve Türk spor kültürü ele alınmıştır. İkinci bölümde Türkiye Selçuklularının spora verdiği önem örneklerle açıklanmış ve bu dönemde sıkça yapılan spor dallarından bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm Türkiye Selçuklularının eğlence hayatına ayrılmış, eğlence hayatının içinde yer alan müzik ve tiyatro kültürüne değinilmiştir.

Araştırma sırasında Türkiye Selçuklularının uğraşmış olduğu spor dalları ve bu sporların yapılış tarzı sunulmuştur. Araştırma bulguları Türkiye Selçuklularının da Büyük Selçuklularının özelliklerine ve Oğuz töresine sadık kaldıklarını ancak yoğun bir şekilde İslami öğeler de barındırdığını kanıtlamıştır.

Araştırma bulguları Türkiye Selçukluları döneminde gerek hükümdarlar gerekse halk arasında en yaygın spor dallarının güreş, okçuluk, avcılık, binicilik, cirit olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Orta Asya Türk Kültüründen taşınan çevgan, gökbörü, gibi oyunlarında spor hayatında varlıklarını devam ettirdikleri gözlenmiştir.

Eğlence hayatı ise bütün hareketliliğini korumuştur. Çeşitli şenlikler, düğün törenleri hatta av dönüşleri bile eğlence için bahane kabul edilmiştir. Dikkate değer bir diğer nokta ise eğlence hayatının sporla iç içe geçtiğidir. Her eğlence töreninde mutlaka spor müsabakaları da yapılmıştır.

Türklerin kendi kültürlerinin yozlaşmadan en saf haliyle yaşadığı Türkiye Selçuklu Devleti'yle ilgili daha fazla araştırma yapılması hem karanlıkta kalmış büyük bir dönemi aydınlatacak hem de Osmanlı Devleti'nin köklerinin tam olarak anlaşılmasını sağlayacaktır.

Çalışmam sırasında desteğini esirgemeyen eşim Ayşegül ERİM'E, her konuda yardım ve rehberlik eden danışman hocam Yrd. Doç. Dr. İbrahim BALIK'A, derslere devam etmemi sağlayan Şuhut İlçe Milli Eğitim Müdürü Sadık AVCI'YA ve çalışmalarım sırasında yardımlarını gördüğüm meslektaşım Dinar Anadolu Öğretmen Lisesi Tarih Öğretmeni Metin UĞUR'A teşekkür ederim.

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE SPOR VE EĞLENCE HAYATI

Deniz ERİM

Tarih Anabilim Dalı

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs 2007

Danışman: Yrd. Doç. Dr. İbrahim BALIK

Türk tarihinin en önemli dönemlerinden biri hiç kuşkusuz Büyük Selçuklu Devleti'dir. Bu dönemde Türkler Anadolu'yu tamamen Türkleştirmişler, İslam dünyasının da liderliği konumuna yükselmişlerdir. Büyük Selçuklu Devletinin devamı niteliğinde olan Türkiye Selçuklu Devleti ise Anadolu'ya Türk Kültürünü yerleştirmesi ve büyük bir imparatorluk olan Osmanlı Devletine temel oluşturması sebebiyle büyük bir öneme sahiptir.

Bu çalışmada Türkiye Selçuklu Devleti'nin kültür hayatının bir bölümü olan spor ve eğlence hayatı araştırılmıştır. Çalışma sırasında Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi hayatı ve bu dönemde uğraşılan spor dallarına değinilmiştir. Ayrıca kültürün diğer bir yansıması olan eğlence hayatı da ele alınmış; o dönemki tiyatro müzik ve törenler anlatılmıştır.

Araştırmalar sırasında ciddi bir kaynak sıkıntısı yaşanmasına rağmen, o dönemle ilgili yapılan çalışmalar, günümüze kadar ulaşan minyatür ve resimler konuya ışık tutmuştur. Birinci elden kaynak olması sebebiyle İbni Bibi'nin Selçuknamesi en önemli yardımcı olmuştur.

ABSTRACT**RECREATIONAL AND SPORTING ACTIVITIES IN THE THE SELJUKS OF
ANATOLIA**

Deniz ERİM

Department of History

Afyon Kocatepe University, The Institute of Social Sciences

May 2007

Advisor: Yrd. Doç. Dr. İbrahim BALIK

One of the most important period of the Turkish history is certainly Seljuks State. At this period Turks made Anatolian a Turkish country, and they became the leader of the muslim world. And also Türkiye Seljuks State was the permanence of The Seljuks State. It carries weight with establishing Turkish culture in Anatolian, and being foundation for Ottoman Empire.

In this study recreational And sporting activities in Türkiye Seljuks State is researched. During the study, it was touched on the political life of Türkiye Seljuks State and some sport branches which were made at that times. And also it was touched on the recretional life which is a part of culture, and it is told about theater, ceremonies and musics at that time.

During the study, in spite of the problem of finding sources and studies about that term, pictures and miniatures and Selçukname of İbnı Bibi helped

ÖZGEÇMİŞ

Deniz ERİM

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek lisans

Eğitim

Lisans: 2000 Afyon Kocatepe Üniversitesi Uşak Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği
Bölümü

Lise: 1992 Adana Merkez Endüstri Meslek Lisesi Elektrik Bölümü

İş/istihdam

Tarih Öğretmeni. Dinar Anadolu Öğretmen Lisesi

Kişisel bilgiler

Doğum yeri ve yılı: İzmir 10 Aralık 1973

Cinsiyet: Erkek

Yabancı dil: İngilizce

EKLER LİSTESİ

	Sayfa
Resim 1. Pehlivan Taşı.....	68
Resim 2. Selçuklu Tabağında Avcı ve Şahini	68
Resim 3. Av Sahneli Alçı Pano	69
Resim 4. IV. Kılıç Arslan Dönemine Ait Ok ve Yay Figürlü Sikke.....	69
Resim 5. At figürlü Çini	70
Resim 6. II. Süleyman Şah Dönemine Ait Sikke Para Çizimi.....	70
Resim 7. Tokat Meliki II. Süleyman Şah Dönemine Ait Sikke.....	71
Resim 8. Selçuklularda Bir Cirit Oyunu	71
Resim 9. Selçuklularda Mızrak Oyunu.....	72
Resim 10. 13. Yüzyıla Ait Rakkase Figürlü Seramik Tabak	72

KISALTMALAR

C	: Cilt
Çev	:Çeviren
MÖ	:Milattan önce
MS	:Milattan sonra
No	:Numara
s	:Sayfa
TTK	:Türk Tarih Kurumu
vb	:ve benzeri
TC	:Türkiye Cumhuriyeti
Kong	:Kongre
İst	:İstanbul
Ed	:editör
AYK	:Atatürk Yüksek Kurumu
K	:Kütüphane

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	ii
TEZ ÖZETİ.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	vi
ÖZGEÇMİŞ.....	vii
EKLERLİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKLERDE SPOR

I SPORUN TANIMI.....	12
II. SPORUN KÜLTÜRLE İLİŞKİSİ.....	13
III. TÜRKLER VE SPOR.....	14
A) İSLAMİYETTEN ÖNCEKİ TÜRK DEVLETLERİNDE SPOR.....	14
1. Atlı Sporlar.....	16
2. Diğer Sporlar.....	17
B)İSLAMİYETTEN SONRAKİ TÜRK DEVLETLERİNDE SPOR.....	18
III. TÜRKLERDE KADIN VE SPOR.....	18

II BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE SPOR

I. TÜRKİYE SELÇUKLU SPOR HAYATINININ GENEL NİTELİKLERİ.....	20
A) GÜREŞ.....	23
B) AVCILIK.....	26
C) OK ATICILIĞI-KEMANKEŞLİK.....	28
D) BİNİCİLİK-CÜNDİLİK.....	31
E)CİRİD OYUNLARI.....	36
F) ÇÖĞEN (POLO).....	36
G) TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA DİĞER SPOR DALLARI.....	38
II. TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE ALPLİK.....	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA EĞLENCE HAYATI

I. EĞLENCE HAYATI VE KÜLTÜR.....	43
II. TÜRK EĞLENCE KÜLTÜRÜ.....	44
III. TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA SARAY EĞLENCERİ.....	45
A) EĞLENCE HAYATIYLA İLGİLİ MESLEKLER.....	47
III. TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA TİYATRO.....	48
IV. MÜZİK VE KÜLTÜR.....	51
A) TÜRK MÜZİK KÜLTÜRÜ.....	51
V. TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA MÜZİK	54
1) ASKERİ MÜZİK.....	55
2) SARAY EĞLENCERİNDE MÜZİK.....	57
3) HALK VE SANAT MÜZİĞİ.....	59
4) DİNİ MÜZİK.....	59
5) TÜRK TARİHİNDE MÜZİKLE TEDAVİ.....	60
SONUÇ.....	62
KAYNAKÇA.....	64
EKLER.....	68

GİRİŞ

Tarih sadece savaşlar ve bu savaşlardan sonra yapılan barışlardan ibaret değildir. Tarihi oluşum içerisinde her toplum kendine ait bir yaşama tarzı meydana getirmiş ve bu tarzı kendinden sonra gelen nesillere aktarmıştır. Kültür de diyebileceğimiz bu olgu; o toplumun yaşadığı coğrafyadan, iletişimde bulunduğu diğer toplumlardan ve geçmişinden fazlasıyla etkilenmiştir.

Türkler de tarihin en eski dönemlerinden beri varlıklarını sürdürmüşler ve farklı coğrafyalara kendi kültürlerini götürmüşlerdir. Orta Asya topraklarında kendini gösteren Hunlar, Göktürkler ve Uygurlardan sonra karşımıza çıkan en önemli devlet Büyük Selçuklu Devleti olmuştur. Sadece Türk üstünlüğünü değil İslam Dininin de liderliğini üstlenen bu devlet bugünkü yaşadığımız coğrafya olan Anadolu'ya geçişte çok büyük bir öneme sahiptir. Öyle ki Malazgirt Zaferi'nin ardından Anadolu'ya gelen Türk komutanlar bugün bile izleri rahatça görülebilecek şekilde bu toprakları Türk yurdu haline getirmişlerdir.

Büyük Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte ona bağlı bulunan Türkiye Selçuklu Devleti bağımsızlığını ilan etmiş ve Anadolu'da siyasi birliği sağlamıştır. Araştırmamızın gerçek konusu olan Türkiye Selçuklu Devleti hem Anadolu tarihi için, hem de Osmanlı Devleti'ne zemin hazırladığı için büyük bir ehemmiyete sahip olmasına rağmen kaynak yetersizliği nedeniyle karanlıkta kalmıştır. Bu kaynak yetersizliğinin nedeni devletin yıkılışıyla birlikte baş gösteren Moğol istilası olarak gösterilse de; bir diğer neden ise bu dönemin öneminin yeterince anlaşılmamış olmasıdır.

Türkiye Selçuklularında spor ve eğlence hayatına geçmeden önce sahip oldukları tarihsel kökeni, kuruluş ve yıkılışa kadar geçirdikleri evreleri bilmek gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle Türkiye Selçuklularının siyasi tarihi ele alınacaktır.

I. TÜRKİYE SELÇUKLULARINA KADAR TÜRKLER

Bilindiği gibi tarihte bilinen ilk Türk Devletleri Orta Asya coğrafyasında kurulmuş ve bu bölgede hâkimiyet sağlamışlardır. Bu coğrafyadan Avrupa'ya, Suriye'ye, Sibiryaya'ya göç ederek buralarda da devlet kurmuşlardır. Hunlar, Göktürkler ve Uygurlardan sonra bilinen en büyük Türk devleti Büyük Selçuklu Devleti olmuştur.

Türkler Karahanlı Devleti'ne kadar Gök Tanrı, Şamanizm gibi çeşitli dinleri kabul etmişler ancak zamanla kitleler halinde İslamiyet'e geçmişlerdir. Böylece bu noktadan sonra İslamiyet'i yaymayı da kendilerine vazife edinmişlerdir.

Ancak Büyük Selçuklu Devleti her ne kadar daha önce kurulan Türk devletlerinin bazı karakteristik özelliklerini almışsa da pek çok farklılığa da sahiptir. Özellikle bu dönemde Türklerin İslamiyet'in liderliğini yapmaları ve yeni bir coğrafya olan Anadolu'ya geçmeleri onları daha önemli kılmaktadır.

Büyük Selçuklu Devleti hem eski Türk geleneklerini devam ettirmiş hem de İslam kültüründen etkilenerek yeni bir tarz oluşturmuştur. İslam kültürünü eski Oğuz töresiyle başarılı bir şekilde birleştirmeyi başaran bu devlet, aynı zamanda, İslam dünyasının da lideri ve koruyucusu haline gelmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti ise Büyük Selçuklu Devleti'nin bir devamı niteliğinde Anadolu'da kurulmuş, aynı zamanda bu bölgenin kültüründen de etkilenmesi sebebiyle farklı özellikler de taşımıştır. Bu bölgeye hâkim olduğu dönemde sadece Anadolu'nun Türkleşmesini gerçekleştirmekle kalmamış, Anadolu'nun İslamlaşmasını da hızlandırmıştır.

Araştırmanın kapsamı Türkiye Selçuklu Devleti'yle sınırlı olmasına rağmen, Türkiye Selçuklu Devleti'ni tam olarak anlamak için Büyük Selçuklu Devleti'nin siyasi tarihine de değinmek gerekmektedir.

II. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ

İslamiyet öncesi ve özellikle Orta Asya topraklarında başlayan Türk tarihi zamanla kendi benliğini muhafaza ederek değişimlere sahne olmuştur. Şüphesiz bu değişimlerin en önemlilerinden biri İslamiyet'in kabulüdür. Bu büyük değişimden sonra

kurulan en büyük Türk devleti ise büyük Selçuklu Devleti'dir. Geniş bir alana hâkim olan bu devlet buralarda hem İslamiyet'i hem de Türk kültürünü yaymayı başarmış ancak ne yazık ki önemi yeterince kavranmamıştır.

“Selçuklu İmparatorluğu'nun kuruluşu doğurduğu iki büyük netice itibariyle cihan tarihinin büyük dönüm noktalarından birisini teşkil eder. İslam âleminin iç ve dış tehlikeler karşısında ciddi bir buhrana maruz kalarak çökmekten kurtulması ve yeni bir hayatiyet kazanması; bu hadisenin doğrudan doğruya birinci, Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi de dolayısıyla ikinci büyük neticesidir.”¹

Selçuklular dönemi, Kuzey Afrika hariç hemen bütün İslam Dünyasına ve yeni fethettikleri Anadolu'ya hâkim oldukları; Türk İslam kavim ve medeniyetlerinde yeni bir devir açtıkları; Türk ve İslam tarihinin üçte birini ve dört asrını işgal ettikleri halde henüz karanlıklardan kurtulamamış birçok meseleleri meydana çıkarılamamış ve aydınlatılamamış ve hatta bazen tersine anlaşılmıştır.²

Bütün bu eksikliklere rağmen günümüze kadar ulaşan kaynaklardan Selçukluların menşeiini öğrenmek mümkündür. Selçuklu Hanedanı 24 Oğuz boyundan biri olan Kınık Boyundan çıkmıştır. 24 Oğuz Boyunun on ikisi sağ on ikisi sol boyu teşkil ederdi. Kınık Boyu sol koldandı.³

Selçuklular, isimlerini kurucuları Selçuk Bey'den almışlardır. Salçuk, Selçük, Selçığ, Salçug, Selçuk şekillerinde söylenen bu kelime ise genellikle Türkçede Selçuk şeklinde söylenmektedir. Kelimenin selçük şekli ile “küçük sel” veya salçug şekliyle “mücadeleci” anlamına geldiği ileri sürülmüştür.⁴

Selçuklu Devleti'ne ismini veren ve Selçuk Bey'in babasının Dukak olduğu konusunda bir ihtilaf yoktur.⁵ Oğuzlar 10. asırda Hazar Denzinin doğusundan itibaren Sir Derya(Seyhun)un orta mecralarına kadar uzanan sahalarda yaşıyorlardı. Bu asrın başında Oğuzlar Devleti müstakil görülmektedir. Oğuzların başında yabgu unvanı taşıyan bir hükümdar bulunmaktaydı. Oğuzlar Devleti merkezîyetçi ve otoriter bir devlet değil feodal mahiyeti haiz bir devletti.

¹ Osman TURAN, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK Basımevi, Ankara, 1988,s.IX

² Osman TURAN, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 19

³ M. Altay KÖYMEN, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1993, s.13–14

⁴ Nesimi YAZICI, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, Türk Diyanet Vakfı, Ankara, 2002,s.206

⁵ TURAN, *Türk İslam Medeniyeti*, s.55

Oğuz Yabgu Devleti'nin hizmetinde bulunan Dukak öldüğünde 10. asrın başlarında doğan oğlu Selçuk 17–18 yaşlarında olmalıdır.⁶

Selçuk'un kendisine bağlı Oğuzlarla yabgudan ayrılarak güneye inmesinin nedenleri ise tarihteki büyük Türk göçlerinin çoğunda olduğu gibi yer darlığı ve otlak yetersizliği olmalıdır.⁷

Selçuk kendine bağlı Oğuzlarla Cend şehrine gelmiş ve buradan yabguya yılda bir kez vergi ödemeye devam etmiştir.⁸

İslamiyet'i kabul ettikten sonra Selçuk Bey, Oğuz yabgusuna artık vergi ödemeyerek müstakil sayılabilecek bir idare oluşturmuştur. Selçuk Bey hâkimiyetindeki bu devlet Karahanlılara karşı, Samanilere yardım etmişler ancak 1005'te Samani Devleti tamamen ortadan kaldırılmıştır. Karahanlılar Maverâünnehre Gazneliler de Horasan'a hâkim olmuşlardı.⁹

Selçuk'tan sonra beyliğin başına oğlu Arslan geçmiş ve Oğuz devlet teşkilatına uygun biçimde yabgu ünvanını almıştır.

Arslan Yabgu döneminde Selçuklular Cend'den ayrılarak Maverâünnehr'e inmiş ve Karahanlılarla karşı karşıya gelmişlerdir. Maverâünnehr bölgesinde Karahanlılar ve Gazneliler arasında sıkışıp kalan Selçuklular için bu durum yeni yerleşim yerleri arama zorunluluğu getirmiş ve Anadolu'ya ilk akınlar bu dönemde gerçekleşmiştir.

Arslan Yabgu'nun Gazneliler tarafından yakalanıp hapsedilerek burada ölmesiyle birlikte yönetim Tuğrul ve Çağrı Beylere geçmiştir. Tuğrul ve Çağrı Bey döneminde Horasan toprakları için yapılan Dandanakan Savaşı ile Selçuklular hem büyük bir zafer kazanmışlar hem de müstakil bir devlet haline gelmişlerdir.¹⁰ Nitekim muharebenin son günü Cuma namazından sonra Tuğrul Bey Selçuklu Devleti'nin sultanı ilan edildi.

“Tuğrul Bey döneminde hutbe her ne kadar iki kardeş adına okutulsa da Tuğrul Bey'in esas hükümdar olduğu bir gerçektir. Devletin ilk veziri Ebul Kasım Buzcâni'dir. Tuğrul Bey adına ilk para Nişabur'da basılmıştır. Tuğrul Bey, namına para bastırmakla

⁶ YAZICI, s.206

⁷ YAZICI, s.206–207

⁸ YAZICI, s.207

⁹ YAZICI, s.208

¹⁰ YAZICI, s. 211

hâkimiyet sembollerinden birini daha yerine getirmiştir. Paralardan anlaşıldığına göre sultan ünvanını almamış, emir ünvanıyla yetinmiştir.¹¹

Tuğrul Bey döneminde değişik Selçuklu kumandanları eliyle 1040'da Herat, 1041'de Sistan, 1051'den itibaren Kirman, Umman fethedilerek ülkeye katılmıştır. Rey başkent yapılmıştır. Anadolu'ya akınlar devam etmiştir.

Tuğrul Bey döneminin en önemli noktalarından biri ise İslam dinine yapılan hizmetler ve devletin tamamen bir İslam devleti karakterine bürünmesidir. Selçuklulardan önce X. Asırda gelen mukaddes bir hadis nakledilir ki, sahih olmasa da İslam dünyasında mevcut ruhi durumu belirtmek bakımından tarihi bir vesika olarak kayda değerdir. Buna göre Hazreti Muhammed : “Horasan'da Arap olmayan hâkim ve güzel yüzlü bir insan zuhur edecek; onun adı da benim gibi Muhammed olacak; Buveyhilerin tahakkümüne nihayet verecek; tek silahlı kalıncaya kadar kılıcı elden bırakmayacak; İran, Irak ve Mekke'de hutbe onun adına okunacaktır” buyurmuştur. Bu rivayet, hemen hemen, sultan Tuğrul Bey Muhammed'in icraatına uygun gelmiş ve bu hadis ile onun kast olunduğu kabul edilmiştir.¹²

Tuğrul Bey'den sonra Selçuklu yönetimine 26 Nisan 1064'de Alp Arslan geçmiştir. Onun döneminde Anadolu seferleri sürdürülmüş hatta Ani Kalesi ele geçirilmiştir. Alp Arslan döneminin en önemli olayı kuşkusuz Bizans ordusuyla yapılan Malazgirt Savaşı'dır.

Bu savaşta Bizans ordusu imha edildiği için bundan sonraki akınlarda Türk akıncıları ciddi bir direnişle karşılaşmamışlardır.

Bu savaş hem Anadolu'yu tamamen Türklere açmış, hem de Anadolu'da beylikler kurulmasına zemin oluşturmuştur.

Alp Arslan'dan sonra yerine ölmeden vâliyaht tayin ettiği Melikşah geçmiştir. Onun döneminde Rey'le Kudüs, Trablus, Şam, Suriye, Selçuklu hâkimiyetine girmiş ve Şiilerle mücadele edilmiştir. Ayrıca Melikşah'ın görevlendirdiği komutanlar Çoruh Vadisi ve Trabzon'a kadar Karadeniz sahillerini ele geçirmişlerdir. Melikşah, Buhara ve Semerkant'ı alarak Karahanlıların batı kolunu kendisine bağlamıştır. Hicaz, Yemen, Aden bölgeleri de Türk hâkimiyetine bağlanmıştır.

Melikşah'ın ölümünden sonra Büyük Selçuklu hanedanına bağlı çok sayıda kişinin değişik zaman ve mekânlarda şu veya bu zahiri sebebe dayanarak devleti ele

¹¹ KÖYMEN, s.55

¹² Osman TURAN, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. XXI

geçirme girişimlerine sahne olacaktır. Tabiatıyla bu durum devletin sürekli güç kaybetmesine neden olmuştur. Sonuçta toprak kayıpları parçalanmaya varan ayrılıklar ve belki de bunlardan daha önemlisi batıdan gelen Hıristiyan baskıları karşısında zaaf lar ortaya çıkmıştır. Melikşah'dan sonra dört oğlu Mahmut, Berkyaruk, Muhammed ve Sencer Selçuklu yönetimine gelmişlerdir. Büyük Selçuklu Devleti'nin son hükümdarı olan Sencer 9 Eylül 1141'de Katvan'da Karahitaylara karşı büyük bir yenilgi almıştır ve bu yenilgi Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecini başlatmıştır.

1153 yılında Oğuzların eline esir düşen Sencer 1157 yılında ölmüştür. Onun ölümüyle Büyük Selçuklu Devleti tarih sahnesinden çekilmiş oldu. Sultan Sencer'in ölümünden sonra Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları, Suriye Selçukluları ve Türkiye Selçukluları varlıklarına tamamen bağımsız olarak devam ettirmişlerdir.

Bir imparatorluk olmasına rağmen Karahitay baskısıyla yıkılan büyük Selçuklu Devleti o güne kadar kurulan Türk devletleri içerisinde en güçlüsü ve en geniş alana sahip olanıdır. Bu devlet Türk töresini her konuda layıkıyla uygulamış ayrıca Abbasi halifesinin koruyuculuğunu üstlenerek İslam Dininin de liderliği konumuna yükselmiştir. Ayrıca kendinden sonra kurulan diğer Selçuklu Devletleri de Selçuklu anlayışını farklı coğrafyalara taşımışlardır.

III. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ

Büyük Selçuklu Devleti Karahitaylara karşı aldığı yenilgiden sonra tekrar toparlanamamıştır. Ancak Selçuklu varlığı farklı coğrafyalarda hüküm sürmeye devam etmiştir. Anadolu'daki Selçuklu yansıması ise Türkiye Selçuklu Devleti olarak kendini göstermiştir.

Tarihte kurulan çoğu Türk devleti gibi Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşu da kendinden önceki merkezi devletin bir parçası olarak başlamıştır. Büyük Selçuklu Devleti yönetim anlayışına göre, hanedana dair her meliğe, hatta sultanlara belli bir arazi parçası tahsis ediliyordu. Devletin yıkılış sürecine girmesiyle birlikte Selçuklu soyundan gelen bu melikler kendi hâkimiyet sahalarında yeni yönetimler oluşturmuşlardır. Kirman Selçukluları, Irak Selçukluları, Suriye Selçukluları ve Türkiye Selçukluları bu yönetimler sonucu ortaya çıkan devletlerdir.¹³

¹³ KÖYMEN, s.102

Selçuklu Devletlerinin en uzun ömürlüsü olan Türkiye Selçukluları Arslan Yabgunun torunu Kutalmışoğlu Süleymanşah tarafından kurulmuştur. Halifenin aracılığı hatta ısrarı ile 1073 yılında Sultan Melikşah tarafından Anadolu da fethedecekleri ülkelere Kutalmış'ın çocuklarına tevcih edilmiştir.¹⁴

Köymen'in özellikle belirttiği gibi: “*Bir fermanla kurulmasına müsaade edilen Türkiye Selçukluları Devleti'nin bir hususiyetini daima göz önünde bulundurmak lazımdır: ferman, Kutalmışoğullarından herhangi birine değil, hepsine birden verilmiştir.*”¹⁵

Anadolu'ya geçen Süleyman, Konya ve havalisini mahalli Rum hâkimlerden aldıktan sonra yoluna devamla 1075 de İznik'i de fethederek kendisine payitaht yaptı¹⁶ Selçuk'un küçük torunu Süleyman bu yeni devleti kurmakla hem Anadolu'ya göçmüş Türkmenleri birleştirdi hem de göçebe Oğuzların daha büyük kitleler halinde bu ülkeye gelmelerine imkân verdi¹⁷

Bu dönemde Bizans'ın içinde bulunduğu karışıklılardan faydalanan Süleyman Şah devletin sınırlarını Marmara, Karadeniz ve Akdeniz yönlerine doğru genişletti. Bunun sonucunda kısa zamanda Bursa ve yörelerinden başka bütün Kocaeli yarımadasına hâkim olarak Üsküdar ve Kadıköy'e kadar ilerledi. Hatta Bizans'ın Anadolu kıyısında gümrük daireleri kurarak boğazdan geçen gemilerden vergi almaya başladı.¹⁸

Süleyman Şah'ın üst üste elde ettiği başarılar Anadolu'ya Türk göçlerini artırmış ve bu da Anadolu Selçuklu Devleti'nin daha da güçlenmesine imkân vermiştir. Fırat boylarında ve Kilikya taraflarında bir takım Ermeni prenslikleri teşekkül edince Bizans'la sulh yaptı ve 1082'de Kilikya'ya indi. 1083'te Adana, Tarsus, Manisa ve Anazarba şehirleri ile birlikte bütün bölgeyi fethetti.¹⁹

Buraları Ayıntab, Harim, İskenderun ve Süveydiye takip etti. Fakat onun bu bölgedeki faaliyetleri Arap asıllı Ukayloğullarıdan Halep hâkimi Şerefüddinle Müslim ve Suriye meliki Tutuş'la arasının açılmasına sebep olmuştur²⁰

¹⁴ KÖYMEN, s.102

¹⁵ KÖYMEN, s.102

¹⁶ Osman TURAN, *Türk İslam Medeniyeti*, s.285

¹⁷ TURAN, s.286

¹⁸ Ali SEVİM, Erdoğan MERÇİL, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset Teşkilat Kültür*, TTK Basımevi, Ankara, 1995, s. 422–423

¹⁹ TURAN, s.287

²⁰ YAZICI, s. 277

Süleyman Şah 5 Haziran 1086'da Suriye ve Filistin Selçuklu Meliki Tutuş ile Aynu Seylem yöresinde yaptığı savaşta yenilgiye uğradığı, bunu gururuna yediremeyerek intihar etmek suretiyle hayatını da kaybetti²¹

Süleymanşah'ın ölümünden sonra, Antakya seferine giderken devlet işlerini yürütmek üzere başkent İznik'te bıraktığı Emir Ebul Kasım, derhal yönetimi tek elinde topladı²²

Ancak Süleyman'ın ölümü esnasında küçük yaşta bulunan oğulları yakalanıp Melikşah'a gönderilince Selçuklu tahtı bir müddet boş kalmış ve siyasi birlik de sarsılmıştır.²³

Süleymanşah'ın ölümünden sonra Türkiye Selçuklu Devleti 1086–1092 yılları arasında 6 yıl hükümdarsız kalmış, ancak önce emir Ebul Kasım daha sonrada Ebul Gazi devlet işlerini yürütmüşlerdir.²⁴ Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ölümünden sonra ortaya çıkan saltanat çatışmaları sırasında Kılıç Arslan kardeşi ile birlikte İznik'e geldi(1093)²⁵

Köymen'e göre Kılıç Arslan'ın Anadolu'ya gelişi Anadolu Selçuklu Devleti'nin son ve kati kuruluşudur.²⁶

Kılıç Arslan döneminde Bizans gemileriyle Anadolu yakasına geçirilen Haçlılar, Bizans kuvvetleriyle birlikte Türkiye Selçuklu Devleti başkenti İznik'i kuşatıp sıkıştırmaya başladılar.²⁷ Kılıç Arslan Haçlı ordusunu engellemeyi başaramayınca payitahtını Konya'ya nakletti. İznik ve havalisi 25 sene Selçuklu hâkimiyeti altında kaldıktan sonra tekrar Bizanslıların eline geçti.²⁸

Bu I. Haçlı Seferi geçtikten sonra Türkler Anadolu'da yeni bir yapılanma süreci içerisine girdiler²⁹ Anadolu tekrar güvenli bir yurt haline konulmaya çalışıldı. Ülke genelinde birliğin sağlanması yolunda diğer Türk beylikleriyle de mücadele edildi. Topraklar genişletildi fakat bu gelişme ile birlikte Büyük Selçukluların hâkimiyet sahasına komşu olunmuştu. Musul'a sahip olmak konusundaki ihtilaf silahlı çatışmaya dönüştü. Büyük Selçuklu Emiri Çavlı'nın Artuk oğlu İlgazi ve Suriye meliki Rıdvan'ın

²¹ SEVİM - MERÇİL, s. 426

²² SEVİM - MERÇİL, s.429

²³ Osman TURAN, *Türk İslam Medeniyeti*, s. 289

²⁴ SEVİM - MERÇİL, s.428

²⁵ SEVİM - MERÇİL, s.428

²⁶ KÖYMEN, s.110

²⁷ SEVİM, MERÇİL, s.430

²⁸ TURAN, s.291

²⁹ YAZICI, s.281

kuvvetleriyle takviyeli ordusuyla Kılıç Arslan Habur ırmağı kenarında karşılaştığında kahramanca savaştıysa da mağlubiyetten ve neticede Habur ırmağında boğularak ölmekten kurtulamadı. (13 Temmuz 1107)

Kılıç Arslan'ın ölümünde Musul Valisi bulunan büyük oğlu Şahin Şah (İslam kaynaklarında bazen yanlış olarak Melikşah geçer) yakalanıp İsfahan'a gönderilince Konya Selçuklu tahtı tekrar sahipsiz kaldı³⁰

Kılıç Arslan'ın ölümüyle onun kurduğu siyasi birlik de süratle bozuldu ve Selçuklu devleti sarsıldı; parçalandı ve küçüldü. Bu durumdan faydalanan Bizans İmparatorluğu'da derhal Türklere karşı taarruza geçti ve Selçukluların fethetmiş olduğu birçok beldeleri işgale başladı.³¹ Sultan I. Kılıç Arslan'ın oğlu Şahinşah Büyük Selçuklu Devleti sultanı Muhammed Tapar'ın yanında bulunduğu sıralarda sultanın emriyle veya gizlice kaçarak Türkiye'ye gelip, önce Malatya, sonrada Konya'da Türkiye Selçuklu Devleti'nin üçüncü sultanı olarak tahta oturdu.³² Anna Komnena'nın bazen emir ve bazen sultan unvanıyla bahsettiği Şahin-Şah'ın sultanlığı, şahsiyeti ve faaliyetleri hakkında kaynaklarda pek az kayıt mevcut olduğu gibi, namına bir kitabe ya da sikke basılmamıştır.³³

Ancak kısa süre sonra Kılıç Arslan'ın diğer oğlu Mesud (1116–1155) kayın pederi Danişmentli Emir Gazi'nin yardımı ile Şahinşah üzerine yürüdü.³⁴ Şahinşah'ın kumandanlarının da kendisine iltihakıyla Mesud kardeşine muzaffer olarak Konya tahtını elde etti.³⁵ Sultan Mesud devrinde özellikle Emir Gazinin Danişmentli tahtında bulunduğu devrede (1115–1134) Türkiye'de siyasi hükümlerliliğin Selçuklulardan Danişmentlilere geçtiğini görüyoruz³⁶

Danişmendli melik Muhammed'in 1143'de ölümü, Danişmendli devletinin taht kavgalarıyla sarsılmasına ve sultan Mesud idaresinde bulunan Selçuklular karşısında ehemmiyetini kaybetmesine nede oldu. Bu durum sultan Mesud'un devletini genişletmesine ve Anadolu'da üstünlüğü kazanmasına yaradı.³⁷

³⁰ TURAN, *Türk İslam Medeniyeti*, s.292

³¹ TURAN, *Selçuklular Zamanında* s.149

³² SEVİM - MERÇİL, s.435

³³ TURAN, s.154

³⁴ TURAN, *Türk İslam Medeniyeti*, s.292

³⁵ TURAN, s.292

³⁶ SEVİM - MERÇİL, s.438

³⁷ TURAN, *Selçuklular Zamanında*, s. 178

Bu sıralarda Bizans tahtına geçen Manuel, Selçukluları Anadolu'dan çıkarmak için yeni bir sefer tertip etti. Konya üzerine yürüyen Manuel, Selçuklu başkentini kuşattı. Şehri alamadığı gibi Sultan Mesutta sürekli yaptığı baskınlarla Bizans ordusunu oldukça yıprattı. Bu arada Avrupa'da yeni başlayan Haçlı Seferinin İstanbul'a ulaşmak üzere olduğunu duyan İmparator, Sultan Mesud'la barış yaparak geri döndü.

Sultan Mesud, Bizans taarruzlarını Konya ve Eskişehir önlerinde etkisiz hale getirmiş, onun ilerleyişinden rahatsız olan Danişmendliler karşısında da zafer kazanmıştır.

Sultan Mesud'un ölümünden sonra yerine büyük oğlu Kılıçarslan (1155 – 1192) geçti. II. Kılıçarslan tahta geçtiği ilk yıllarda Bizans İmparatoru Manuel ile anlaşma imzalamış ancak bu anlaşma Bizans'ın saldırmasıyla bozulmuştur. Tarihe Miyakefolan savaşı adıyla geçen bu savaşta Türkiye Selçukluları büyük bir zafer kazanmış ve Haçlı Seferleri'nin etkisiyle Bizans'a geçen üstünlük tekrar Türklerin eline geçmiştir.

Bu Önemli olay dışında II. Kılıçarslan, Malatya'daki Danişmendli egemenliğine son vermiş, Ermenilerin bölgedeki faaliyetlerini durdurmuştur.

II. Kılıçarslan'dan sonra Türkiye Selçuklu yönetimine en küçük oğlu olan Gıyaseddin Keyhüsrev geçmiştir.

Ancak Gıyaseddin Keyhüsrev kardeşiyle giriştiği taht mücadelesini kaybetmiş ve İstanbul'a giderek Bizans İmparatoruna sığınmıştır. Kardeşini etkisiz hale getiren Rükneddin Süleyman Şah, tahta çıkınca ilk iş olarak Ermenileri yenilgiye uğratıp Toroslar'ın Güneyine atmış ve Gürcülere karşı bir yenilgi almıştır.

Bizans'a sığınmış olan Gıyaseddin Keyhüsrev çeşitli taht kavgaları sonucunda 1205 yılında 2. kez Selçuklu tahtına çıkmıştır. Özellikle ticaretin gelişmesi için uğraşan Gıyaseddin Keyhüsrev Antalya'yı fethetmiş ve böylece kendinden sonrakilere önemli ticari politika bırakmıştır.1211 yılında İznik İmparatoru Laskaris ile yapılan savaş sırasında şehit olmuştur.³⁸

Gıyaseddin Keyhüsrev'in ardından en büyük oğlu İzzeddin Keykavus yönetime geçmiştir. Bu dönemin en önemli olayı değerli bir ticaret merkezi olan Sinop'un ele geçirilmesidir.

1220 yılında vefat eden İzzeddin Keykavus'tan sonra kardeşi Alâeddin Keykubad Selçuklu tahtına geçti. Türkiye Selçuklularının en parlak döneminin

³⁸ SEVİM - MERÇİL, s.454

yaşandığı bu tarihlerde Anadolu bir ticaret merkezi haline getirilmiştir. Alâeddin Keykubad; bu amaçla Alanya ve Suğdak'ı ele geçirmiş ve Akdeniz sahillerini kontrol altına almıştır.

Türkiye Selçuklu devleti gibi Türk ve Müslüman bir devlet olan Harzemşah Hükümdarı Celaleddin ile ilk başlarda iki devlet ilişkileri oldukça olumluydu. Ancak bu durum uzun sürmedi. İki Türk Devleti, 10 Ağustos 1230'da Yassıçemen Savaşı'nda karşı karşıya geldiler. Bu savaşı Türkiye Selçukluları kazandı. "Tarihte belki de kazanan devlete büyük zararı dokunan nadir savaşlardan biri olan Yassıçemen Savaşı Selçuklular için olumsuz gelişmelere sebep oldu. Çünkü Moğollarla-Selçuklular arasında tampon bir bölge oluşturan Harzemşahlar bu savaştan sonra ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla Moğollar, Türkiye Selçuklu sınırına dayanmış ve kısa süre sonrada bu devlete yönelik akınlarına başlamıştır."³⁹ Alâeddin Keykubad 1237 yılında yediği bir av kuşundan zehirlenerek öldü.⁴⁰

Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra tahta II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçmiş ancak bu dönemde Türkiye Selçuklu Devleti giderek güç kaybetmiştir. Babailer isyanıyla zayıflayan Türkiye Selçuklu Devleti, Moğol tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. 1241 yılında başlayan Moğol saldırılarını durdurmak isteyen Türkiye Selçukluları 1243 de Köseadağ'da ağır bir yenilgi aldı ve Anadolu Moğol istilasına açıldı.

Moğollarla anlaşma yapılmış ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Selçuklu tahtında bulunmasına rağmen, Anadolu üzerinde Moğol baskısı hissedilmekteydi.

Bu dönemde tahta Selçuklu hükümdarları bulunmasına rağmen asıl yönetim Moğolların elindeydi. Moğollar otoritelerini devam ettirmek için sık sık Anadolu'ya girerek şiddet uygulamışlardır.

"Köseadağ Savaşı'ndan sonra bazı başarılı devlet adamları ile Selçuklu yönetimi kısmen rahat nefes aldı ise de; bu rahatlama kişilere endeksli olduğu için hep geçici oldu. Son dönemlerde beyliklerin de ortaya çıkması Selçuklu yönetimini iyice zayıflattı. Nihayet Selçukluların son hükümdarı olan III. Mesud'un 1308'de ölümüyle devlet sona ermiştir"⁴¹

³⁹ İbrahim BALIK, *Orta Çağ Tarihi ve Medeniyeti*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005, s.157

⁴⁰ İbni BİBİ, *Selçukname*, (Mükrimin Halil Yinanç), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, s.152

⁴¹ BALIK, s.170

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKLERDE SPOR

I SPORUN TANIMI

Bilindiği gibi kültür tek bir parçadan değil günlük hayatta karşılaşılabilecek her küçük ayrıntıdan meydana gelmektedir. Bu nedenle spor kültürün önemli ve dolaylı bir yansımasıdır. Bir toplumda yapılan spor faaliyetleri o toplumun yaşayış tarzıyla ilgili önemli ipuçları barındırmaktadır. Zira spor faaliyetleri ve müsabakaları aynı zamanda o toplumun askeri gücünü ve tarzını, gelenek ve göreneklerini hatta ekonomik hayatını da barındıran geniş bir yelpazedir.

“Sporun tarihi, insanın doğa koşullarına uyarak ona egemen olmaya başlaması ve kendisini korumak için tek araç olan vücudunu ve adalelerini geliştirmesiyle başlar. Başlangıçta sporun insanların fazla enerjisini boşaltmak, sağlıklarını ve güzelliklerini geliştirip korumak ve boş zamanlarını değerlendirmek barışa katkıda bulunmak ve ticari yararlar sağlamak gibi amaçlar için yapılmadığı kesindir”⁴²

Her ne kadar tarihin ilk dönemlerinde yapılan fiziksel faaliyetler doğayla mücadele etmek gibi farklı amaçlara hizmet etse de zamanla insanlar için bir rekabet unsuruna dönüşmüştür. Bu rekabet ilk başlarda çoğunlukla savaşlarda kullanılmış; tarihin ilerleyen dönemlerinde ise barış zamanlarında da yapılı hale gelmiştir. Sportif faaliyetlerin günlük hayata bu kadar sokulması onu kültürün bir parçası haline getirmiştir.

⁴² Murat ŞAHİN, *Türk Spor Kültüründe Aba Güreşi*, Nobel Basımevi, Ankara, 2003, s. 1

II. SPORUN KÜLTÜRLE İLİŞKİSİ

Çok çeşitli tanımları yapılabilen kültürün en önemli özelliği içeriğinde birçok sosyal unsuru barındırmasıdır. Ait olduğu toplumun bütün karakteristik özelliklerini yansıtan her olguya kültür denilebilir. Kültürlerde insanlar gibi zamanla başka kültürlerle kaynaşabilir, değişebilir niteliktedir.

Bir toplumun yaşama tarzı olarak nitelendirilen ve bilgi, inanç gelenek, örf, adet, sanat, ahlak, araç gereç, teknik gibi maddi ve maddi olmayan unsurlardan oluşan karmaşık bütüne kültür denir.⁴³

Spor özellikle toplum bilimlerinde bir ya da daha fazla yapıda bulunabilme özelliğini taşıdığından popüler kültürün bir parçasıdır. Aynı zamanda spor üretildiği, tekrar şekillendirildiği ve sıradan iletişim sistemleri ile aranlabildiğinden genel anlamda kültürün bir parçasıdır.⁴⁴

Spor, kişilerin ve toplumun kültür yapısını etkilemekte ve bilinçlendirmektedir. Bu etkin konumu ve özelliği nedeniyle spor çok önemli bir kültür unsurudur.⁴⁵

Kültürel varlık anlamında sporun vazgeçilmez bir yeri vardır. Sanat, felsefe ne kadar bir kültürün seçkinleşmesi için gerekliyse, spor da o kadar önemlidir. Dünya tarihi dikkate alındığında görülmektedir ki; kültürler felsefe, bilim ve sanatta söz sahibi iseler sporlarda da aynı derecede önemli bir birikime ve performansa sahiptir.⁴⁶

Günümüzde olimpiyat oyunlarındaki başarılı ülkeler de aynı zamanda teknoloji, ekonomi, bilim, sanat, felsefe alanında da başarılı devletlerdir. Spor bu anlamda diğer kültür unsurları gibi kültürlerin propagandasında önemli işlev göstermektedir. İnsanın her alanda olduğu gibi spor alanındaki başarısı da toplum ve kültürün yaratıcı, devam ettirici ve egemen kılıcı gücünü yansıtmaktadır.⁴⁷

Spor tarihi içinde değişik medeniyet ve kültürlerin belirginleşmiş çeşitli sporları önemli ölçüde bu kültürlerin şekillendiği coğrafya ile bağlantılı olsa da insanların yaşama tarzı olan kültürleri ve sporları insanların doğa ile kendileri ile ve düşmanları ile

⁴³ Füsün ÖZTÜRK, *Toplumsal Boyutları İle Spor*, Bağırhan Yayınevi, Ankara.1998, s.84

⁴⁴ ÖZTÜRK, s.84

⁴⁵ ŞAHİN, s.5

⁴⁶ Mustafa E. ERKAL - Özbay GÜVEN- Dursun AYAN, *Sosyolojik Açıdan Spor*, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s.18

⁴⁷ ERKAL - GÜVEN - AYAN, s.18

mücadeleleri ve egemenlik kurmak istedikleri alanlarda başarıya ulaştırabilecek yetenekleri ve taammüden geliştirdikleri programları ile bağlantılıdır.⁴⁸

Yaşam mücadelesini ve savaşların bedensel güce ve üstünlüğe dayandığı dönemlerde spor adeta savaşa hazırlık dönemini teşkil etmekteydi. Nitekim kayıt ve vesikalar incelendiğinde, o dönemlerde yaşayan toplulukların sulh ve savaş zamanlarında daimi olarak bedensel gücü koruyucu ve geliştirici çalışmalara hız ve yön verdikleri görülmektedir.⁴⁹

III. TÜRKLER VE SPOR

Savaşçı bir yapıya sahip olan ve zor bozkır şartlarıyla mücadele eden ilk Türk toplumlarında sporun son derece gelişmiş olması doğal bir sonuçtur. Hem güce, hem de çevikliğe dayalı sporların büyük kısmı kökenini Orta Asya coğrafyasından ve buradaki Türk topluluklarından almıştır.

Zamanla Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri, farklı coğrafyalarla tanışmaları her alanda olduğu gibi spor alanında da bir takım değişiklere neden olmuştur. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde daha çok savaşçı ve bozkırla mücadele temeline dayalı sportif faaliyetler; islamiyetin kabulünden sonra dini unsurlarda barındırmaya başlamıştır.

A) İSLAMİYETTEN ÖNCEKİ TÜRK DEVLETLERİNDE SPOR

Spor etkinlikleri toplumların kültürlerinin bir parçasıdır. Tarih boyunca yaşamış bütün milletler kendi kültürlerini, yaşadıkları coğrafyanın özelliklerini sporlarına katmışlar ve kendilerine has bir spor kültürü oluşturmuşlardır.

Seferler, devamlı yıpratma ve yıldırma harekâtı arasında, fertleri bir askerlik havası içinde yetişen bozkır Türk halkına sürekli başarılar sağlayan başlıca hususlardan biride aynı zamanda savaş hazırlığı vasfında olan, daimi spor hareketleri idi. Ata binmek, ok atmak, herkesin tabii meşgaleleri idi. At yarışları, cirit, gülle atma, güreş, doğancılık(yırtıcı kuşlarla avlanma) vb. mücadele azmini keskinleştirdi. Kadınlarında iştirak ettikleri çeşitli top oyunları (futbol, golf ve poloya benzer neveleri) Hunlardan beri Türkler arasında oynanmakta olup Göktürkler çağında Çin'e de yayılmıştı Fakat

⁴⁸ ERKAL - GÜVEN - AYAN, s.39

⁴⁹ ŞAHİN, s. 1

Türklerin, bozkırda Nisan ve Mayıs ayında ilk gök gürlmesi ile başlayan sazlı, türkülü, eğlenceli bahar bayramlarında da tertip ettikleri at yarışları ve çeşitli müsabakalar dışında en mühim spor avcılıktı. Bilhassa binlerce vahşi ve yırtıcı hayvanın telef edilmesi ile sonuçlanan sürek avları gerçek bir savaş manzarası mahiyetini taşıyordu.⁵⁰

Yunan mitolojilerinde tanrı veya tanrıça olan kahramanın öyküsü aşk güzellik, kuvvet, sanat cesaret gibi özelliklerle süslenir. Türk destanlarında ise 40 yiğit, 40 ince kız, kurt, kuş, at, savaş aletleri, çeşitli spor oyunları, dünya görüşü, eski töreler, milli birlik duyguları, aşk ve kadından önce gelir.⁵¹

Günümüze ulaşabilmiş olan ilk Türk destanı Oğuz Kağan'da doğaya ve dünyaya egemen olma amacındaki kahramanın coğrafi koşullara, hayvanlara ve insanlara karşı verdiği mücadelede avcılık, dağcılık, binicilik, okçuluk, güreş gibi sporlara yer verilmektedir.⁵² Bu durum bize Türk devletlerinin kuruldukları ilk yıllardan itibaren sporla özellikle mücadeleyi gerektiren spor dallarıyla uğraştıklarını kanıtlar.

Türkler sporu eğlence şekline dönüştürmüşler, düğün törenleri ve gelenekleri içine katmışlardır. Bir gençte evlenmek istediğinde, ata binmesini ve güreşmesini bilmesi gibi beceriler aranmaktaydı. Türklerde düzenlenen şenliklerde yapılan yarışmalarda başarılı olanların toplum içinde saygın yeri olurdu.⁵³

Yenisey mezar kitabeleri ve Orhun Abidelerinde de Türklerin yaptıkları sporlara yer verilmiştir. Türklerin hareketli hayatlarının sürdüğü Müslümanlık öncesi dönemlerde, Asya bozkırlarında yaşanan güç hayat tarzı; Türk toplumunda kahramanlık ve cengâverlik geleneğinin gelişmesinde ve Türklerin spora daha çok vakit ayırarak, Alplik geleneğinin yerleşmesinde etkili olmuştur.⁵⁴

Bahsi geçen İslamiyet öncesi Türk devletlerinde yapılan spor dalları çok çeşitli olmasına rağmen atlı sporlar daha fazla önem arz etmektedir. Güreş ya da tepük gibi atlı olmayan sporlarda yarışma ve eğlence maksadıyla yapılmaktaydı.

⁵⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul XII. Baskı, s.275

⁵¹ Atıf KAHRAMAN, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.1

⁵² Özbay GÜVEN, *Türklerde Spor Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 1999, s.9

⁵³ ŞAHİN, s.4

⁵⁴ GÜVEN, s.11

1. Atlı Sporlar

İlk kuruldukları Orta Asya bölgesinin coğrafi şartları Türkleri doğayla mücadelede atın desteğini almaya zorlamıştır. Öyle ki hem bu zor bozkır şartları hem de yaşadıkları yarı göçebe hayat tarzı Türkler için atı vazgeçilmez hale getirmiştir. At hem taşınmada hem avlanmada hem de günlük hayatta Türklerin en büyük yardımcısı olmuştur. Bu mecburiyet zamanla atın destanî bir varlığa dönüşmesine neden olmuştur.

Türkler Orta Asya'daki dönemlerinde atla o kadar iç içedirler ki Çinliler Türklerden söz ederken “hayatları atlarına bağlıdır” derler. Eski Türkçe metinlerde, Çin ve Arap kaynaklarında, Türklerin antik çağlarda at yetiştiriciliği ile uğraştıkları ve yetiştirdikleri atları komşu ülkelere satarak geçimlerini kazandıkları anlatılır.⁵⁵

Tarihte atla böylesine bütünleşen bir ulus gösterilemez. Atlı sporların her biri, Türk'ün, atalarının tam anlamıyla tutkusuydu. Atın, Türk ordusunda yüklendiği önem tarih boyu örneksizdir. Atın evcilleştirilmesiyle, Asya tarihi siyasal ve ekonomik oluşumu ve değişimi çok büyük ölçüde etkilendi. At, Türk'e coğrafyada genişlik, hareketlilik ve mesafe kazandırdı. Türklerde at kültürü inanılmaz boyutlara ulaştı. At sırtındaki Türkün elinde daima kılıç ve yay vardı.⁵⁶

Atın bu dönemlerde sadece ekonomik faaliyet olmadığı muhakkaktır. Gerek Oğuz Kağan destanı gerekse Orhun kitabelerinden anlaşıldığı üzere at sosyal hayatın bir parçasıdır. At üzerine efsaneler türetilmiş, sanat eserlerinde ata fazlasıyla yer verilmiştir. Binicilik, cirit, çevgen at üzerinde en sık yapılan spor oyunlarıydı. Her ne kadar avcılık ve okçuluk at olmadan da yapılan spor dalları arasında yer alsa da Türkler bu sporları at üzerinde daha rahat ve sıklıkla uygulamışlardır.

İslamiyet'ten önceki Türk devletlerinde özellikle bozkır kültüründe atlı sporların başında avcılık gelir. Orta Asya'daki Türklerde av bir töre halini almıştır. Bu töre aile düzenini etkileyecek kadar önemlidir. Ava çıkacak avcı, o gece eşinden ayrı bir odada yatar, kimseyle konuşmaz, yapacağı her şeyi sır gibi gizli tutar, kimseye bir şey söylemez, karısı yeni doğum yapmışsa temiz sayılmadığı için ona av eti yedirilmez gibi

⁵⁵ Emel ESİN, Editör Hasan Celal GÜZEL, “Türk Sanatında At”, *Türkler Ansiklopedisi Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2002, C IV, s.125

⁵⁶Doğan YILDIZ, *Çağlar Boyu Türklerde Spor*, Telebasım, İstanbul.2002, s.21

inançlar vardı. Bu inançlara aykırı hareket edilirse avın verimsiz olacağı ve avcı ölünce ruhunun ongunu olan kuş ile birleşeceğine inanılırdı.⁵⁷

Hunlardan bu yana gelen bütün Türk devletlerinde avcılık, okçuluk, güreş ve binicilik en çok yapılan ve rağbet gören spor dalları olmuştur. Bu spor gelenekleri çok az değişime uğrayarak Büyük Selçuklu Devleti'nde ve tabii ki Türkiye Selçuklu Devleti'nde de devam etmiştir.

2. Diğer Sporlar

Eski Türk toplumlarında at olmadan yapılan en önemli spor muhakkak ki güreştir. Güreş her dönemde gücü temsil etmiş ve varlığını sürdürmüştür. Eski Türklerde güreşe ait Çin kaynakları incelendiğinde, güreşle ilgili bilgiler oldukça ilginçtir. Bu kaynaklar; güreşin toslama işaretiyle gösterildiğini, Türkistan'ın Yen-çi şehrinde yeni yılın başladığı gün öküz, at ve deve güreşleri yapıldığını bildirmektedir.⁵⁸

Dede Korkut hikâyelerinde de Banu Çiçek ile Bamsı Beyrek'in yarışması ve güreşmesi biz Türklerdeki bu güreş sevgisine güzel bir örnektir. Dede Korkut 'Kam Pürenin oğlu Bamsı Beyrek Boyını Beyrabn İder Hanum Hey'' hikâyesinde şöyle anlatıyor:

“Beyrek aydur: Pay Piçen Bigün bir kızı var imiş anı görmeğe geldüm didi. Kız aydur: Ol öyle adam değüldür kim sana görüne didi. Amma men Banu Çiçegin dadısıyım, gel imdi senün ile ava çıkalum eğer seniün atun menüm atum kiçer ise onun atını dahi kiçersün, hemseniün ile oh atalum meni kiçer isen anı dahi kiçersin ve hem seniünle güreşelim meni basar isen anı anı dahi basarsın Beyrek aydur: Hoş imi atlanun. İkiside atlandular meydana çıktılar. At deptiler, Beyrek, atlı kızın atını kitçi, oh atdular, Beyrek kızın okını yardı. Kız aydur: Mere yiğit menum atumu kimse –kiçdüği yok, ohumu kimse yardığı yok, imdi seniün ile güreş turalım didi. Haman Beyrek atdan indi. Kavraştılar iki pehlivan olup bir birine sarmaştılar Beyrek götürür kızı yere urmak ister. Beyrek bunaldı, aydur bu kıza basılacak olur isem Kalın Oğuz içinde başuma kahınç, yüzüme tohınç iderler didi. Gayrete geldi, kavardıkun bağdamasın aldı,

⁵⁷ Ahmet Caferoğlu, “Türklerde Av Kültürü ve Müessesesi”, VII. Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.C I,s.170

⁵⁸ W. Eberhard, “Çin kaynaklarına Göre Türkler ve Komşularında Spor”, *Ülkü*, C. 15, No:87, 1940, s.210–211

emçeğinden tutdı. Kız koçındı. Bu kez Beyrek kızın ince biline girdi Baladı arhası üzerine yire urdı. Kız aydur: Yiğit Pay Piçeğün kızı Banu Çiçek menem didi. Beyrek üç öpdi bir dişledi, düğün kutlu olsun han kızı diyü altun yüziği çıkardı kızın parmağına kiçürdi. Ortamızda bu nişan olsun han kızı didi. Kız aydur: niçün böyle oldu, haman imdi ilerü turmak gerek biğ oğlı didi. Beyrek dahi. nola hanum baş üzerine didi.”⁵⁹

Burada anlatılan olay bize güreşin toplum hayatıyla nasıl kaynaştığının yanı sıra, kadınların da sporla ne kadar iç içe olduğunu gösterir.

B) İSLAMİYETTEN SONRAKİ TÜRK DEVLETLERİNDE SPOR

Türkler sporla iç içe geçirdikleri İslamiyet öncesi dönemlerinin ardından İslamiyet’i kabul etmeleriyle yine aynı alışkanlıklarına devam etmişlerdir. İslamiyetin de sporu teşvik ettiği düşünüldüğünde bu kaçınılmaz tabii bir sonuçtur.

Türklerin spora verdikleri önem İslamiyet’i kabulünden sonra da devam etmiştir. Türk ulusu, toplu yaşadığı her köy ve kasabada düz ve çimenlik bir yeri güreş ve cirit alanı olarak seçmiş ve korumuştur. Edirne, Amasya, Bursa, Sivas, Gelibolu, Manisa, Kahire, Şam, Bağdat, Selanik, Konya, Kayseri, Belgrat, Sofya gibi büyük ve önemli şehirlerdeki alanlar genellikle güreş, atlı sporlar, ok atışları ve çeşitli törenler için kullanılmıştır.⁶⁰

Bu durum nasıl İslamiyet öncesi Türk devletleri için geçerliyse İslamiyet sonrası Türk devletleri içinde geçerlidir. Zira İslam dini de ok atıcılığı binicilik gibi sporlarda insanları teşvik etmiştir.

III. TÜRKLERDE KADIN VE SPOR

Bu konuda üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise Türk toplumlarında kadının sporla ilişkisidir. Orta Asya ve Anadolu’ya ilk geçiş yıllarında kadın, erkeğiyle hemen hemen eşit bir konumdaydı. Ancak bu anlayış zamanla yerini kadının geri plana atılmasına bıraktı.

⁵⁹ Dede Korkut, *Kitab-ı Dede Korkut*, (yay: Muharrem ERGİN), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s.123

⁶⁰ Atif KAHRAMAN, *Cumhuriyete Kadar Türk Güreşi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Özkan Matbaası, Ankara, 1989, s.27

Eski Türk toplumlarında, Türk kadınının rolü erkekle paralel bir seyir izlemiştir. Spor kültürü içerisindeki yeri sosyal hayattaki üstün mevkiinin aynısı durumunda olduğu görülebilmektedir. Toy ve yuğ merasimlerinde erkeklerin yaptığı her tür spor dalında, bayanlar için de müsabakalar tertiplenmiştir.⁶¹ Kadınlarında iştirak ettikleri çeşitli top oyunları (futbol, golf ve poloya benzer neveleri) Hunlar zamanında oynanıyordu.⁶²

Eski Türk kadınları, henüz çocuk yaşlarda iken erkek çocukları gibi özellikle ok atma ve binicilik eğitimi alıyorlardı. Hun ve Göktürk çağlarında senenin muayyen günlerinde kız-erkek, bay bayan bir araya gelerek toy yapıyorlar ve bu bayramlarda sergilenen spor türlerinde kadınlar ustaca yarışıyorlar, bazen aynı branşlarda erkekleri dahi alt edebiliyorlardı. Yine o çağlarda ve ondan sonraki birkaç asır sonraları “tepük” oynayan ya da özellikle Türk kadınlarının bu oyunu oynadığını zikreden birçok kaynağa rastlanmaktadır.⁶³

XVI. asrın ilk çeyreğine kadar Samaniler dâhil Türk İslam devletleri bozkır geleneğine göre yönetilmekteydi. Ve Türk kadını da eski durumunu muhafaza etmekteydi. Bu dönemden sonra Osmanlılarda özellikle saray ve çevresinde İslami esaslarla ilgisi olmayan fakat ilgili gibi algılanan Fars ve özellikle Arapların İslam öncesi kültür izleri görülmeye başlanır. Bu durumda Türk kadını ve beraberinde yapmış olduğu spor da olumsuz yönde etkilenir.⁶⁴

⁶¹ Hasan İmamoğlu, “Türk Spor Kültüründe Kadın UNSURLU”, Atatürk Üniversitesi, Beden Eğit. Ve Yüksek Okulu, 1. Spor Kong. Bildirisi, Erzurum, 1998 s.24

⁶² Kafesoğlu, s.275

⁶³ İMAMOĞLU, s.26

⁶⁴ İMAMOĞLU, s.26

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA SPOR

I. TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA SPOR HAYATININ GENEL NİTELİKLERİ

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde; bu coğrafyada yaşayan yerli kültürü olduğu gibi benimsememişlerdir. Her alanda olduğu gibi spor alanında da kendi birikimlerini kullanarak gelenek ve göreneklerini devam ettirmişlerdir.

Selçuklu ve Osmanlı Türkleri hiçbir zaman Romalılar, Bizanslılar, Yunanlılar ve Batı Anadolu'da yaşamış eski uluslar gibi tiyatro ve hipodrom benzeri taştan yapılmış büyük alanlara özenmediler. Şüphesiz ki bunun tek nedeni yeni bir yurt edinme savaşı içinde yaşamış olmaları ve Oğuz törelerinin unutulmamasıdır. Bir süre İznik'i hükümet merkezi yapan ve Haçlı ordularının yaklaşması üzerine Anadolu içlerine çekilen Selçuklulardan elbette Bizans'ın muhteşem hipodromu gibi bir spor alanı yapmaları beklenemezdi.⁶⁵

Türkiye Selçuklu Devleti'ne ait kaynak yetersizliğinden araştırmanın başında bahsedilmişti. Özellikle Türkiye Selçukluların kültür hayatına dair kaynaklar araştırma yapmaya olanak vermemektedir. Yine de araştırma sırasında temel kaynak olarak İbni Bibi'nin Selçuknamesi konunun aydınlatılmasında yardımcı olmuştur. Selçukluların spor kültüründen bize kadar gelen bir başka önemli eserde Tuhfe-i Mübarizi isimli tıp kitabıdır. Bu kitabın 2. kısmının 5. faslı (güreş tutmak, seğırtmek, ayak seğırtmek, süngü oynamak, kılıç oynamak, at seğırtmek, ok atmak top oynamak, amud getirmek, çelik oynamak, yaya yürümek, yelmek) sporlarının faydalarından ve yapılışından

⁶⁵ KAHRAMAN, s. 27

bahsettiği için spor tarihimiz bakımından önemlidir.⁶⁶ Kitabı yazdıran Halifet Alp Gazi, Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslan'ın damadı Gündül Beyin torunu ve Süli Beyin oğludur.⁶⁷

Büyük Selçuklu Devleti kurulduktan sonra, Türkler, Anadolu'nun çeşitli kentlerinde beden eğitimi ve sporla ilgili tesisler ve örgütler oluşturdular. Konya, Erzurum, Erzincan ve Kayseri'de, bu örgütlerle ilgili belgelere ve kalıntılara rastlanır. Özellikle Konya'da. Bu kente, daha sonra, küçük Asya denilen Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti'nin de kuruluşu ve genişlik bulması nedeniyle sporla yani idmanla ilgili örgütler ve tesisler daha yoğunluk kazanır.⁶⁸

Ayrıca Selçuklu dönemine ait türbelerde çeşitli idman araçlarına rastlanmaktadır. Bunlardan Konya'da Selçuklu sultanları'nın türbesinde bulunarak, Mevlana müzesinde sergilenen, biri 78 santimetre boyunda ve 19 kilo ağırlığında, öteki 90 santimetre boyunda 9 kilo ağırlığındaki iki lobut, bugüne değin gelen idman araçlarındandır. Lobutlar, sırt ve kol adalelerinin gelişmesi ve kuvvetlenmesi için kullanılırdı. Ağaç ve demirden olup üzerindeki demir halkaların artımı ile ağırlıkları da artardı. Konya Selçuklularından kalan ve bugün Etnografya Müzesinde "pehlivan taşı" olarak sergilenen taş at nalı biçiminde halterdir.⁶⁹

Güç gerektiren sporların yanı sıra Selçuklularda çeviklik ve beceri isteyen diğer sporların yapıldığına dair kanıtlar bulunmaktadır. Örneğin atlı sporlar, at ile avlanma, çevgen, top oynama, kılıç gibi sporlarda önemli yer tutmaktaydı.

Bu sporlar Selçuklularda aynı zamanda bir çeşit eğlence aracıydı. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi her türlü bir araya gelişlerde spor gösterileri ön planda yer alırdı. Bu gösterilere, zaman zaman sultan ve ailesinden katılanlar olur, göstericilere örnek olacak, onlardan üstün olduklarını kanıtlayacak hareketler yaparlardı. Bunun içinde devlet yönetiminden arta kalan boş zamanları, idman biçimleri ile değerlendirirlerdi.⁷⁰

Zira spordaki başarı halk için önemli olduğu kadar yöneticiler içinde önemliydi. Her konuda halkına örnek olan Selçuklu hükümdarları bu konuda da halka örnek

⁶⁶ KAHRAMAN, s. 107

⁶⁷ KAHRAMAN, s.110

⁶⁸ YILDIZ, s.31

⁶⁹ YILDIZ, s.31

⁷⁰ YILDIZ, s.31

olurdu. Türkiye Selçuklularında şehzadeler küçük yaştan itibaren ilimde ün yaptığı kadar sporda da ün yapmış yetenekli ve bilgili lalalar tarafından eğitiliyorlardı⁷¹

Aynı şekilde İbni Bibi Selçukname'sinde Büyük av şenliklerine katılan sultanların, haftanın belirli günlerinde de çevgen oynadıklarını belirtmiştir. Örneğin Alparslan çok iyi bir çevgen oyuncusu ve okçuydu. Ayrıca elinde hep gürz taşırdı. Alâeddin Keykubad da haftada iki kez, çevgen oynardı ve bu spor sevgisinin yansıması olarak büyük kentlerde çevgen alanları yaptırdı. İbni BİBİ Alâeddin Keykubad'ın çevgan oynadığından bahsetmiştir.⁷²

Türkiye Selçukluları hükümdarlarından biri olan Alâeddin Keykubad'ın kişilik özelliklerinden bahseden kaynaklar onun spora ve satranca oldukça meraklı olduğunu özellikle belirtmişlerdir.⁷³

Konya'da bulunan sultan ve şehzadeler Ruzbe Ovasında Amasya'da bulunanlar ok meydanında, Kayseri'de iseler Meşhed Yazısı'nda top, cirit, mızrak, çevgan oynarlardı. Bu oyunlar haftanın pazartesi ve perşembe günleri mehterhane eşliğinde yapılır halk da seyrederdi. Cuma günleri ise aynı meydanda o şehrin gençleri kendi aralarında spor yarışmaları yaparlardı.⁷⁴

Yukarıda verilen örneklerde Türkiye Selçuklularının da kendilerinden önceki Türk devletleri gibi spora değer verdiklerini ve sporu teşvik etmek için gereken şartları sağladıkları görülüyor.

“Selçuklu Türkleri, beden kültürü ve idman anlayışının, Osmanlı imparatorluğu'na yansıması ve bırakılan eserler nedeniyle büyük önem taşır. Bu önem, her alanda olduğu gibi, beden kültürü anlayış, uygulayış ve biçimlerinde, eski Türkler ile Osmanlılar arasında adeta bir köprü olması, daha büyük anlam yükler”⁷⁵

Genel olarak Selçuklularda güreş, avcılık, binicilik ve atıcılık ön planda tutulmuştur. Bunun yanı sıra gökbörü, çevgan gibi geleneksel Türk sporları da devam ettirilmişti.

⁷¹ KAHRAMAN, s.13

⁷² İbni BİBİ, s.123

⁷³ Claude CAHEN, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (Çev Erol ÜYEPAZARCI) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Numune Matbaacılık, İstanbul, 2002, s.72

⁷⁴ KAHRAMAN, s.14

⁷⁵ YILDIZ, s. 32

A) GÜREŞ

Güreş: iki kişinin beden ve zekâsını birleştirerek birbirlerine üstünlük sağlamak amacıyla, araçsız olarak göğüs göğüse yaptığı bir mücadele sporudur.⁷⁶

Güreş çeşitli Türk lehçelerinde şu şekilde söylenmektedir: “Türkmen-güreş, Azerbaycan- güleş, Balkan Türklerinde-güreş, güleş, tatarca- küreş, Kazakistan- küreş, yakut- küreş, Kırgız-küreş, Tacikistan-buharska guşti, Moğolistan- güra, koh, barilda, meclisi meşveret, Çağatay- küreşmek, küleşmek, küran, Kazan- kitre, küreş, küreşü, küreşmek, Kırım-küreş⁷⁷

Gerek ülkemizde ve gerekse diğer Türk diyarlarında güreş yapanlara pehlivan veya pehlevan da denilmektedir.⁷⁸

Esasında Farsça’dan dilimize geçen bu terim pehlevan şeklinde yazılıp iri yarı ve güçlü kimse anlamına gelmektedir. Eskiden Farsça da pehlev (il) van(ban) ekinden oluşarak meydana gelmiştir. Pehlevan anlam olarak, şehirlerde bekçilik, koruyuculuk eden kimse demektir. Anlam genişlemesi ile; il, şehir koruyan savaşçı bekçi anlamına gelmiştir. Zamanla güçlü kuvvetli anlamında söylenmeye başlanmıştır.⁷⁹

Güreş olgusunun tarihi süreci incelendiğinde Türk milletinin yaşamında sadece bedensel hareket içeriği tanımadığı, bunun yanında bir takım sosyal normları da ifade ettiği görülmektedir. Nitekim güreşe, hem sosyal hem sportif boyutlar içerisinde bakıldığında Türklerin vazgeçilmez bir mücadele sporu olduğu, bayramlarda, düğünlerde, dini törenlerde, milli törenlerde, festivallerde ve hatta ölen yiğitlerin mezarları başında yapıldığı görülür. Öyle ki güreş Türklerde yiğitliğin ve mertliğin simgesi olmuştur.⁸⁰

Güreş Türklerde en eski spor türlerinden biri olup, ata sporlarımızdandır. Güreş, tarihimizin her devrinde büyük şehirlerden en küçük köye kadar her yerde yapılmıştır.⁸¹

⁷⁶ ŞAHİN, s. 1

⁷⁷ GÜVEN, s. 23

⁷⁸ GÜVEN, s.24

⁷⁹ ŞAHİN, s.18–19

⁸⁰ ŞAHİN, s. 2

⁸¹ GÜVEN, s.22

Güreş eski Türklerin başta bayram olmak üzere, tüm özel gün görüntülerinden biridir. Örneğin Türk boylarında sonbahar ayları içinde sadece güreşlerin yapıldığı, büyük şenlikler düzenlenirdi.⁸²

Türk milleti erkeği, kadını ve çocuğuyla güreşi sever, güreşçiye saygı duyar ve pehlivanlara ayrıcalık tanır. Şüphesiz ki bu sevgi ve saygı türkün ruhundaki savaşçılık, kahramanlık duygularından ve sporu bu yönüyle görmesinden kaynaklanmaktadır. Güreşçiye (pehlivana) karşı duyduğu sevgi ve saygı da pehlivanların herkesten daha güçlü, kuvvetli, vücut yapısının adalelerinin daha gelişmiş, görünüşünün daha sağlıklı görünmesinde, davranışının yiğitçe, karakterinin doğru ve mertçe oluşu, diline eline ve beline güvenilir olmasından ileri geliyordu. Türk milleti güreşçiyi böyle bilir ve böyle olmasını ister⁸³

Eski Türklerde güreşin değişik türlerine rastlanır, ancak bunlardan üçü en yaygın olanlarıdır: karakucak, aba güreşi ve şalvar güreşi.

Karakucak Türklerin öz güreşidir. Orta Asya bu güreşe kaynak olurken, yüzyıllar, bin yıllar boyu genel kural ve genel görüntüsünde, çok az değişim olmuştur.

Özünde centilmenlik yatan, tam bir serbest güreş anlayışıdır. Karakucakta güreşçiler, ayaklarına genelde siyah renkte kıl bezden olan, pırpıt giyerler ve yalınayak güreşirlerdi. Tabii her spor düzenlemesinde olduğu gibi, güreş de müzik eşliğinde yapılırdı.

Aba güreşinde ise; kaban uzunluğunda yakasız, yarım kollu ve kollarda yırtmaç olan aba adı verilen kumaş giyilirdi. Ayrıca beline bir kemer bağlanırdı. Bu güreşte yerde uzun süreli kalışlar kabul edilmez, bu nedenle güreşenler seri hareketlerle çabuk yenilmeye giderlerdi.

Şalvar güreşi de; adını güreşenlerin giydikleri şalvar tipindeki giysilerden alırdı. Şalvar güreşinde bütün oyunlar ayakta alınır. Göbek ve dizler yere değince oyun ayakta yeniden başlardı.⁸⁴

Türk güreşlerinin kendine özgü bazı uygulamaları da vardı. Örneğin birçok spor dallarında olduğu gibi her güreşte de davul zurna çalınırdı. Davul zurna güreşe ayrı bir heyecan katardı. Her güreş bitiminde ister galip, ister yenik olsun genç daha yaşlı olanın

⁸² YILDIZ, ,s. 34

⁸³ KAHRAMAN, s.119

⁸⁴ YILDIZ, s.34

çırak ustanın elini öper, oda rakibinin alnından öperek karşılık verirdi. Yaşları aynı ise birbirlerinin sırtını sıvazlardı.⁸⁵

Selçuklular Orta Asya Türk kültürünü Fars kültürü ve İslami kurallarla birleştirerek yeni bir Selçuklu kültürü yaratmışlardı. Güreş de bu kültür değişikliğinden etkilendi. Güreş yapılırken uygulanan eski Şamanizm kuralları terk edilerek Farslıların zor hanelerinde uyguladıkları kurallara benzer kurallar uygulamaya başlanmış, güreş tekkeleri açılmış ve güreşçiye pehlivan, güreşe de küşti denilerek saray kuruluşuna alınmıştır.⁸⁶

Selçukluların Konya’da açmış olduğu bir güreş tekkesinden bazı kalıntılar zamanımıza kadar gelebilmiştir. Bunlardan birisi “Gıldanlı Baba” türbesinde Mesud Koman tarafından bulunup 3. Türk tarih kongresi ve sergisi münasebetiyle Ankara’ya getirilerek etnografya müzesi’ne konulan pehlivan taşıdır. Hala Etnografya Müzesi deposunda bulunan taş Ankara’ya geldikten sonra ortasından kırılmış iki parça olmuştur.⁸⁷(Resim: 1)

Pehlivan kelimesinin Konya Selçukluları genelde güreşçiler ve savaşlarda kahramanlık gösterenler için kullanmışlardır.⁸⁸ Öyle ki pehlivanlık daima önemli bir mevki olmuş, birçok beyler, paşalar mahlas olarak pehlevan lakabını almışlardır.⁸⁹

Selçukluların savaş kahramanlarına pehlivan dediğine bir başka kanıt İbni Bibi’nin Mübarizüddin Çavlı için bu sıfatı kullanmasıdır.⁹⁰

Sultan I. Alâeddin Keykubad zamanında çaşnigir Mübarizüddin Çavlı, Diyarbakır’a bağlı Kâhta kalesi’ni Şamlıları da yenerek tekrar Selçuklu ülkesine katmıştı. Çavlı bu başarısını bir mektupla Konya’daki sultan Alâeddin’e bildirdi. İbni Bibi sultanın cevabını anlatırken aynen şu şekilde bir cümle kullanıyor:

“Sultan Kâhta’nın muhafızlığını hassa kullarından birine havale etti ve pehlivanın cevabını bir muhafızla yolladı.”⁹¹

Selçukluların son Osmanlıların ilk dönem şairlerinden Yunus Emre (1250–1320) pehlivan kelimesini güreşçi anlamında kullanmıştır:

Âşık oldum bugün meydan benimdir

⁸⁵ ŞAHİN, s.20

⁸⁶ KAHRAMAN, s.105

⁸⁷ KAHRAMAN, s.106

⁸⁸ KAHRAMAN, s.113

⁸⁹ Özbay GÜVEN, “Türklerde Pehlivanlık”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, No: 56, Ankara, 1988, s.53

⁹⁰ KAHRAMAN, s. 112

⁹¹ İbni BİBİ s.92

Benimdir pehlivan meydan benimdir
 Topu kimse alamaz meydanımızdan
 Bugün meydan topu çevgan benimdir.⁹²

Selçuklularda güreşin önemini anlatan diğer bir olay ise şimdiki Niğde ilimize o zamanlar “darül pehlivaniye” denilmesidir.⁹³

Elde edilen verilerden hareketle güreşin Türklerde ki mücadelecilik ruhunun gerçek bir yansıması olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle araçsız olması ve teke tek bir mücadeleyi içermesi aynı zamanda Türklerin birbirlerine zarar vermeden güçlerini denemeyi tercih ettiklerinin bir kanıtıdır diyebiliriz.

B) AVCILIK

İnsanlık tarihinin önemli bir bölümünü oluşturan ve her toplumda görülen av eski Türklerde bir zorunlu gereksinme bir tutku idi. Eski Türklerin yaşamında avın değişik bir yer ve anlamı vardı. Yaşam ihtiyaçlarını gidermek amacıyla yapılan av, aynı zamanda varlığını sürdürebilmek için savaşa hazırlanan bir toplumun en önemli hazırlığı idi.

Eldeki belgelere göre, bir örnekleme yapmak gerekirse, M.S. 580’li yıllarda uzun süre yağmur yağmaması nedeniyle ortaya çıkan kuraklıkta, kavimler, beslenme gereksinimleri için, yoğun av düzenlemeleri yapmışlar, süre avlarının alan ve sayısı artırılmıştır. Eski Türklerin büyük avları batı dünyasının eski ve yeni av düzenlemeleriyle oranlanamayacak kadar, görkemli olurdu. Av, tazi, sağar, şahin, doğan, sungur, tavşancıl, çakır gibi ava alıştırılmış türlü hayvanlar; kement, ok, mızrak ve değişik araçlarla at üzerinde ya da yaya olarak yapılırdı. Kaşgarlı Mahmut’un Divanı Lügatit Türk adlı eserinde, avcılıkla ilgili bilgiler verilmektedir. Kaşgarlı Mahmut” Tuğrul denilen tavşancıl için, en iyisi bin kez tutan ve sadece birini yiyendir der” avcılık, önceleri dinsel bir nitelikte iken sonraları ulusal bir gelenek halini aldı.⁹⁴

⁹² KAHRAMAN, s.115

⁹³ Mehmet TÜRKMEN, “Güreş”,(<http://www.guresdosyasi.com/hayatayansima.html> - 08.04.2007)

⁹⁴ YILDIZ, s.47

Türkler avladıkları hayvanların etleri ile varlıklarını sürdürürken, derilerinden çizme, kürklerinden giysi ve kalpak, boynuzlarından yay ve müzik aleti, kemiklerinden kayak aracı yaptılar.⁹⁵

Avcılığın Türk aile kültürünü nasıl etkilediğine bir başka örnek de; erkek çocuklara Alakuş, Alpkuş, Aksungur, Afşin, Çağrı, Çavlı, Karaca, Karakuş, Laçın, Toğan, Tuğrul gibi avcı kuş isimlerinin verilmesidir.⁹⁶ (Resim: 2)

Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Selçuklularda da av en önemli etkinliklerden biridir. Osman Turan'ın İbni Bibiden naklettiğine göre İbni Bibi'nin Selçuknamesinde sultanların av tutkusu anlatılır ve yılda iki kez genel av eğlenceleri düzenlendiği bildirilir. "Avdan dönüş av etlerinden hazırlanmış büyük ziyafetlerle sona erer içki raks musiki bu ziyafetlerin revnakını artırır. Yemeklerde av eti eksik olmazdı. Saraylarda av etinin rağbeti dolayısıyla hükümete mensup olmayan avcılarda yetişerek av hayvanı ticaretiyle meşgul olurlardı."⁹⁷ (Resim:3)

Selçuklu dönemi yazarlarından Ravendi eğlence için av avlanmak hükümdarlar için helal olmuştur" diyerek ava verilen önemi belirttiği gibi, hükümdarlar için de avlanmanın önemine değinmiştir.⁹⁸

Oğuz soyundan ava meraklı ün yapmış padişah Selçuklu sultanı Tuğrul Bey ile sultan Melikşah'dır. Tuğrul Bey ava çıkışında beraberinde 20 katır yükü yiyecek götürür, kırlarda mükellef sofralar kurdurup emirlerine ve o bölgenin halkına yedirmekten zevk alırdı.⁹⁹

Önceleri dağınık bir görüntü veren Selçuklu avcılığına Melikşah döneminde düzen getirildi. Sultanların emri ile çirke adı verilen sürgün avları çok özenle düzenlenir. Emir bey ve ileri gelenlere davetiyeler çıkarılırdı. Av sonrası ise çeşitli spor etkinlikleri düzenlenirdi.

Sultan Melikşah avcılık konusunda dünyada ilk bilimsel kitabı yazdıran kişidir.¹⁰⁰ Ava çok meraklı olup av hayvanlarının her şeyini bilmek isterdi. Sarayındaki vezirleri ve şehzadeleri de bu yolda hareket ederler, çoğu zaman bu konu konuşulurdu. Yazılmış olan kitapları yeterli ve bilimsel görmeyip daha mükemmelinin yazılmasını

⁹⁵ YILDIZ, s.47

⁹⁶ GÜVEN, s.149

⁹⁷ TURAN, *Vesikalar*, s.28

⁹⁸ Muhammed b.Ali b.Süleyman er- Ravendi, *Râhat-üs Sudûr ve Âyet-üs Sürûr*,(çev: Ahmed ATEŞ),TTK, Ankara,1999, C II, s.398

⁹⁹ KAHRAMAN, s.192

¹⁰⁰ KAHRAMAN, s.192

istedi. Sultan Melikşah Felhak bin Mehmed'e bir kitap yazılmasını emretti. "Saydname-i Melikşah" adı verilen kitap daha sonra yazılan pek çok "bâznâme" ye konu olmuştur. Farsça yazılmış olan bu eser 19. yüzyıl da Fransızca'ya çevrilerek yayınlandı.¹⁰¹

Selçuklularda Oğuz töresi gereğince kutsal saydıkları ve ongun adını verdikleri kuşların etini yemez ve onları avlamazlardı. Türkiye Selçuklularının ongunu kartal idi.¹⁰²

Göçebe devrin bir devamı olarak av merasim ve eğlenceleri, av etleri tedariki Selçuklularda mühim bir yer işgal ettiği için daima bu işlere bakan bir makam ve bu makamda bir emir bulunurdu. Alâeddin Keykubad zamanında Sadeddin Köpek, III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Kılavuzoğlu emir-i şikâr idi.¹⁰³

İbni Bibi şiddetli bir kış esnasında ava çıkılamadığı için saraya gelen keklükler için avcılara yüklü miktarda para verildiğini belirtmiştir. Yine aynı eserde İbni Bibi Alâeddin Keykubad'ın yediği kuş etinden zehirlenerek öldüğünü belirtmişti.¹⁰⁴

Türkiye Selçuklularının ava bu kadar önem vermelerinin bir neticesi olarak Ermeni kralı barışı sağlamak için I. Keykavus'a gönderdiği hediyeler arasında baz ve şahin bulunuyordu.¹⁰⁵

C) OK ATICILIĞI-KEMANKEŞLİK

İnsanın ok ve yayı ne zamandan beri kullandığını söylemek mümkün değildir. Mağaralarda bulunan resimlerden buzlar altından ve arkeolojik kazılardan çıkarılan bulgular ok ve yayın tunç devrinden öncede kullanıldığını kanıtlamaktadır.¹⁰⁶

Eski kaynaklarda, bazı doğulu toplumlar okçu kavimler diye adlandırılırdı. İskitler, Heredot'un tanımı ile okçu kavimlerdir.¹⁰⁷ Batı ve yakın doğu Hristiyan tarihçileri Hunları ve Avarları, daha sonra Moğolları, Türkleri ve Tatarları zaman zaman böyle anarlardı.¹⁰⁸

¹⁰¹ GÜVEN, s.153

¹⁰² YILDIZ, s.49

¹⁰³ TURAN, *Vesikalar*, s.28

¹⁰⁴ İbni BİBİ, s.203

¹⁰⁵ İbni BİBİ, s.169

¹⁰⁶ KAHRAMAN, s.233

¹⁰⁷ Heredotes, Heredot Tarihi, (çev: Müntekim ÖKMEN), Remzi Kitabevi, İstanbul,1991 s.209

¹⁰⁸ Kürşat Aktepe, *Tarihte Türk Okçuluğu*, Nobel Yayıncılık Sağlık Ve Spor Yayınları Dizisi, No:56, Ankara, 2003,s. 3

Tarihin her döneminde ortaya çıkan Türklerde okçuluk, sadece bir savaş uğraşı değil, zevkli bir idman yarışma biçimine getirilmişti. Böylece düzenlenen her türlü törenlerde en büyük yarışmaların sembolü de okçuluk oldu.¹⁰⁹

Türkler tarihin bütün milletlerince oku kullanmadaki üstün becerileriyle tanınmışlardır. Oğuz adının etimolojisinde J. Nemeth “ok+z” açıklaması ile ok sözünün boy anlamına geldiği ve z ekinin çoğul takısı olduğu sonucunu çıkarmıştır.¹¹⁰

Bozkır insanı ok ve yayın malzeme seçimine, yapım kalitesine ve atış üstünlüğüne büyük bir titizlik göstermiştir. Bu yayların yapımı bir yıl almakta, iyisi iki yüzyıl kullanabilmekte idi. Bu konuda ustalığa ulaşmak bir ömrü alırdı. Bu üstün kaliteli silaha, uzun ve yorucu idmanlarda edinilen atış yetkinliğini de eklersek varılan göz kamaştırıcı sonuçlara şaşmamak gerekir.¹¹¹

Ok ve yay verdiği önem, onun inanç dünyasını da etkilemiştir. Pagan dönemlerinden beri Türkler için ok ve yay hâkimiyetsembolüydü. Hakan tahtında otururken elinde ok ve yay tutardı, komutalarını toplamak için onlara anlamı belli değişik oklar yollardı. Çetirlerinde, damga ve sikkelerinde ok ve yay resmi vardı. Okçu millet olan Moğollarda ok ve yay kutsaldı; en değerli armağandı; yayı elinden düşürmek yahut oka basmak bağışlanamaz bir suçtu.¹¹²

Hunlardan ve Göktürklerden beri Altaylarda ve Çin Türkistanının geniş bozkırlarında dağınık kümeler halinde yaşayan Türk okçuları doğu okçuluğunun en başarılı uygulayıcısı olmuşlardır. Çin Türkistanında Kumtura’da, Kızıl’da, Bezeklik’de bulunan fresklerde okçu tasvirlerine rastlarız.¹¹³

Göktürkler, savaşlarda ıslık sesi çıkaran oklar atarlardı. Bu okların çıkardığı sesler düşman üzerinde ürkütücü bir etki yapar onların şaşkınlıklarına neden olurdu.¹¹⁴

İslamiyet’in kabulünden sonra ise ok ve yay Allah’ın Cebrail eliyle Âdem’e yolladığı bir silah, peygamber’in ümmetine bıraktığı kutsal bir emanet sayılmıştır.¹¹⁵

Ok ve yay Türklerde hâkimiyet sembolü idi. Çetirlerinde ve sikkelerinde bu sembolü kullanmaları, okçuluğa tanıdıkları öneme işaret eder. Göktürklerde ok, tabi’lik ve esareti, yay ise metbulu’luk ve üstünlüğü gösterirdi. Kağanın, idaresindeki boylara

¹⁰⁹ YILDIZ, s.41

¹¹⁰ GÜVEN, s.95

¹¹¹ Ünsal YÜCEL, *Türk Okçuluğu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No:182,ATYK, Ankara,1999,s.14

¹¹² YÜCEL, s.4

¹¹³ YÜCEL, S.12

¹¹⁴ GÜVEN, s.96

¹¹⁵ YÜCEL, s.4

ok göndermesi, kuvvetlerini toplayıp kendisine yardıma gelmeleri anlamını taşıyordu. Büyük Selçuklular 1040'da Dandanakan zaferini kazanınca, komşu ülkelere gönderdikleri fetih-namelerin başında eski Türk hâkimiyet sembolü olan ok ve yay işaretleri bulunuyordu.¹¹⁶

Selçuklu hükümdarlarının yazdıkları namelerde kâğıdın üst kısımlarında yay ve ok remzleriyle işaret koydukları bilinmektedir.¹¹⁷

Selçuklularda ok ve yay o kadar önemliydi ki büyük Selçuklu sultanı Tuğrul bey'in bastırıldığı paralarda ok ve yay işareti bulunmaktadır.¹¹⁸ aynı şekilde IV. Kılıçaslan'a ait altın sikkede, yonca motifi formu içinde görülen süvari, yani sultan elinde ok ve yayını tutmaktadır. (Resim: 4)

Türkiye Selçuklularında ustalikle ok ve yay kullanmanın sultanlar içinde önemli olduğunu Ravendinin anlattığı şu hikâyeden açıkça görüyoruz. *“Rivayet olunur ki Keykubad devrinde büyük bir bayram yapılmış, memleketin büyükleri padişahın huzurunda hizmet dizilerini çekmişlerdi. Boynuna bir yılan asılmış ve boynu sıkılmış bir leylek gelerek, inleyip adalet isteyenler gibi, şahın tahtı karşısında yere oturdu ve kuşların dili ile yılanın elinden feryat şikâyet etti. Hacıplerden biri : bu dilsiz bu can alan hayvanın elinden aciz kalmış ve hükümdarın karşısında ona karşı yardım dilemiştir.Halbuki bizim kendisine yardım etmemiz mümkün değildir.Çünkü onu kurtarmamız için bizden emin olması lazımdır.dedi.Keykubad ok atmakta muktedir idi ve kendine güvenir idi.-Ben ok ile yılanın başını yere dikeyimde kuş havalansın ve yılanı ızdırıp içinde bıraksın buyurdu.Cevap verildi: Şahın fikri her şeyin üstündedir.Keykubad fikrini tatbik etti kuş kurtulup gözlerden kayboldu.”¹¹⁹*

Çağrı Bey'in 1015'teki Anadolu seferinden bahseden Ermeni kaynakları “Mızrak, ok ve yaydan silahları çekili olan rüzgâr gibi uçan Türk atlılarını” anlatmışlardır.¹²⁰

Anadolu Selçuklularında atlıların her yönde ok atabildiklerini ve kullandıkları yayın doğu Türkistan menşeli olduğunu, 13. yüzyıl başında Anadolu'da yazıldığı bilinen Varka ve Gülşah mesnevisi minyatürlerinde açıkça görüyoruz.¹²¹

¹¹⁶ YÜCEL, s.14

¹¹⁷ GÜVEN, s.96

¹¹⁸ GÜVEN, s.97

¹¹⁹ RAVENDİ, s.390

¹²⁰ Ali SEVİM, Türk- Ermeni İlişkileri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1983,s.11

¹²¹ GÜVEN, s.97

Türk okçuluğunu savaş okçuluğu, av okçuluğu ve spor okçuluğu olarak gruplandırdığımızda Türkiye Selçuklularının bu üç alanda da çalışma yaptığını söyleyebiliriz.

Savaş okçuluğunun Türklerde yoğun olarak kullanıldığını düşünürsek Türkiye Selçuklularının da ordularının büyük kısmı okçu birliklerden oluşmaktaydı. . Türk orduları hafif süvari birlikleri halinde, kılıç mızrak ve ok-yayla donatıldığına göre Türkiye Selçukluları da bu anlayışı devam ettirmişlerdir. Selçukluların ilk Anadolu akınında (1021) Van gölü kenarındaki Urmia Vaspurakan krallığı ordusuna, tek Türk askeri bile yaralanmadan büyük kayıplar verdirışı bu konudaki sayısız örnekten biridir.¹²²

Spor okçuluğu söz konusu olduğunda Konya Selçuklularının yaptığı ok atışları konusunda ayrıntılı bilgimiz yok. Ancak Konya Selçuklularının menzil atışı yapıp taş diktiği konusunda bilgi bulunmaktadır. Bu nedenle Osmanlılara gelinceye kadarki dönem içinde Anadolu'da Türklerin "Sünneti Seniyye-i Muhammed-iyе" ye uyarak özellikle nişana ok atma atışlarıyla Türklere özel darb vuruşları yaptıklarını sanıyoruz.¹²³

Asker bir millet olarak Türkler silahlarının çoğunu memleketlerinde yapıyorlardı. Şehirlerde ok yapan ustalar "okçular çarşısında" çalışıyordu.¹²⁴

Ayrıca bugün dünyada mevcut Türk topluklarında atıcılık ile ilgili isimler varlığını hala sürdürmektedirler. Bugün Anadolu'da kılıçlı, oklu, hançerli gibi mahalle adlarına rastlanmaktadır.¹²⁵

D) BİNİCİLİK-CÜNDİLİK

İlk anayurtları olan Orta Asya'daki bozkır yaşantısı Türkler için atı vazgeçilmez bir unsur haline getirmiştir. Atı ehlileştirip binek hayvanı olarak kullanmak, onlara yaşadıkları uçsuz bucaksız bozkırı bir anlamda sınırlama, ona egemen olma imkânı vermiştir. Az verimli bir bölgeden, daha verimli bir bölgeye kolayca göçmesini sağlamıştır.

¹²² YÜCEL, s.6

¹²³ KAHRAMAN, s. 237

¹²⁴ Osman TURAN, *Türk İslam Medeniyeti*, s.365

¹²⁵ Nejat ERALP, *Türk Toplumunda Silah Kavramı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara,1993, s. 14

At ve atlı, bozkır kültüründe ayrılmaz iki varlıktır. Göçebe insan atını kendi yakalar, onunla boğuşur ve anlaşır. Ona kendi sert tabiatına ve zorlu yaşama tarzının gereklerine uygun eğitimi verir. Bunun sonucunda, at ve binici aynı kavrayış sezgi hatta ortak bir yaşama içgüdüğü içinde sanki tek bir varlık olmuşlardır. Atın bir bozkır insanı için anlamı, herhalde bugün bizim anladığımızdan çok daha fazla, çok daha derin olmalıdır.¹²⁶

Bu nedenlerdir ki bir ihtiyaç olan at zamanla Türkler için hayatın bir parçası haline gelmiştir. Öyle ki göçebe yaşantıdan yerleşik hayata geçilmeye başlandığı dönemlerde bile at Türklerde önemini sürdürmüştür. Türklere ait bütün yazılı ya da yazısız kaynaklarda atla ilgili sözlere rastlanmaktadır.

Zamanla at sadece bir hayvandan olarak algılanmamış, Türkler arasında destani bir varlık olmuş ve bir at kültü doğmuştur. Nitekim destanlarda ve Orhun kitabelerinde at alelade bir mahlûk değildir; hanların ve kahramanların atlarına ait isimler bize kadar gelmiş ve onların hayatlarına karışmıştır. Kabile (alayondlu), şahıs atları(toruntay) arasına ve 12 hayvanlı Türk takvimine de girmiştir.¹²⁷

Eski Türk destanlarında ve efsanelerinde at, baş tacıdır, ayrı bir yeri vardır. Oğuz destanı atla başlar. Dede Korkut ta, Bamsı Beyrek öyküsünde atla kardeşleşmiştir: şöyle der:

Eri muradına yetürür
 Senin arkacığım
 At demezsem sana
 Kardeş derim¹²⁸

Kaşgarlı Mahmut'un bu konuda şöyle dediği ifade edilmiştir.: "at demesem sana kardeş derim, kardeşimden iyi, başıma iş geldi, yoldaş derim, yoldaşımdan iyi"¹²⁹

At kısa dönemde, Türk'ün tüm yaşamına girdi. Yont, alaca gibi deyişler, at anlamında kullanıldı, at totem olarak kabul edildi. Adına kurbanlar adandı ve törenler düzenlendi. Türk çocuklarına kavimlerine yaşadığı yöreye atla ilgili adlar verdi ve 12 hayvani takvimde de ata yer ayırdı. Atı, silah ve avradıyla birlikte kutsal kabul etti.

¹²⁶ YÜCEL, s.3

¹²⁷ TURAN, *Türk İslam Medeniyeti*, s. 366

¹²⁸ YILDIZ, s.36

¹²⁹ YILDIZ, s.35

Türkler için “hem at sahibi, hem seyis, eğitici, canbaz, veteriner, hem de binicidir denilir. Bir başka deyişle ise “at için binici Türk, gerisi yük” sözü çok şey ifade eder. Marifetname adlı eserde şöyle denir: “el idmanı elleri hareket ettirmek, ayak idmanı yürümektir. Ama mutedil ola ata binmek vücud idmanıdır”¹³⁰

Türkler daha beşik de iken binicidir. Çocuk beşikteyken bacakları arasına konan bir odun parçası vardır ki; bir binici, at üzerinde nasıl oturursa çocuk da, o odun parçası üzerinde aynı vaziyettedir. Çocuk emeklemeye başlar başlamaz ya bir koyunun ya bir köpeğin üzerine tırmanır. Beş yaşına geldiği zaman kardeşleriyle ve arkadaşlarıyla ata binmeye başlar. Çocuk sekiz yaşına gelince, artık tam bir binicidir. 12 yaşında ise yabancı atları bile emrine boyun eğdirecek şekilde maharetli bir binici olur.¹³¹

Eski Türklerde at yarışları çok ilgi toplayan bir spor, bir eğlence ve bir gelenektir. Her Cuma, bayram günleri, düğün, şölen, erkek çocuğun doğumu gibi şenliklerde, doğa koşullarının elverişli olduğu ilk ve sonbahar aylarında at yarışları düzenlemek, Türklerin en eski geleneklerinden biridir.¹³²

Çinliler ve Hind Avrupalılar atı arabaya koşmayı biliyor fakat ona binemiyorlardı. Türkler han devrinden beri koşum takımlarını ve ata binmeyi keşfederek bu sayede savaşlarda komşu kavimlere zafer kazanmayı ve üstünlüğü temin etmişlerdi. Çinliler ve Avrupalılar, koşum takımlarını, ata binmeyi, bunun için gereken dar pantolon ve çizme giymeyi Türklerden öğrendiler. Gerçekten Yunanlılar, Romalılar, Galler ve Germenler ata binip savaşmayı bilmiyorlardı. Hatta Romalılar çamaşır kullanmadıkları zamanlarda Türkler gömlek giyiyordu. At için yonca ziraatı da Türkler vasıtası ile Çin’e geçmişti. Esasen yonca adı da eski Türkçe yond (at) dan gelmiştir. İslam devrinde de Türk atları meşhur idi. 1160’da Mübarek Zengi tarafından yazılan Feres – name’ye göre, eskiden Huttalan Padişahı Muhammed Yakup’un Türk, Arap ve İğdiş bin at sürüsü vardı. Horasanlı 10 Türkmen ve 10 Arap üstadı onun hizmetinde cins atlar yetiştiriyorlardı. Arap atlarını Türk kısıraklarına çekmek suretiyle meşhur İğdiş at neslini ortaya getiren odur. Huttal atları Gazneliler zamanında olduğu gibi İslam’dan önce de pek çok meşhur idi, ve bu ülkenin Sagun unvanını taşıyan Türk hükümdarı Çin imparatoruna en kıymetli hediye olarak bu atlardan göndermişti.¹³³

¹³⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, (sadeleştiren: Turgut ALYAS), Bahar Yayınevi, İstanbul, 1973, C III, s. 92

¹³¹ Kamil KEPECİOĞLU, *Türklerde Spor*, Uludağ Üniversitesi yay. No 3, 1935, s. 16–17

¹³² YILDIZ, s. 37

¹³³ TURAN, *Türk İslam Medeniyeti*, s.367

Türklerde atın sosyal hayattaki yerinin çok fazla olması, atlı sporların geliştirilmesine sebep olmuştur. “At Türk’ün kanadadır” sözü Türkler için bu hayvanın ne derece önemli olduğunun bir göstergesidir¹³⁴

Oğuz Türkleri de diğer Türk devletleri gibi devletlerini at üstünde kurdular ve Anadolu’ya da at üstünde geldiler. Bu geliş iki asır kadar sürdü. Oğuzların Seyhun boylarındaki yurtlarından Anadolu’ya göçleri bir ailenin bir evden diğer bir eve taşınması gibi bir hadise olup onlar her şeylerini bu yeni evlerine getirmişlerdi. Oğuzlar bu yeni yurtlarını bilhassa Orta Anadolu’yu hayvan yetiştirmek için elverişli bir bölge olarak gördüler. Bölgenin batı kesiminde Konya-Eskişehir-Ankara ve Aksaray arasında umumiyetle göçebe hayatını sürdüren Türk oymakları eskisi gibi çok sayıda at yetiştirdiler. Ancak Anadolu’ya gelen Türklerin at eti yediklerine ve kırmızı içtiklerine dair bir bilgi yoktur.¹³⁵

Diğer Türk devletlerindeki çoğu geleneğe bağlılıklarını sürdüren Selçuklu devletlerinde de at ve atla ilgili sporlar varlıklarını devam ettirmiştir. Hem spor olarak hem de askeri bir unsur olarak atı kullanmışlardır. Türklerin Anadolu’da yetiştirdikleri atlar, Türkistan’dan getirdikleri atların neslinden idiler. Bu atlar XII yüzyılın ikinci yarısında Suriye’ye ihraç edilmeye başlandı. Bunun yanında aynı atlardan armağan olarak hükümdarlara da gönderiliyordu. Anadolu atları Suriye ve Mısır kaynaklarında Türkçe iğdiş adıyla anılır¹³⁶

XII yüzyılda Selçuklu Türkiye’sinin pek tanınmış milletler arası panayırı olan “yabanlu pazarı” ile büyük ticaret merkezi Sivas’tan temin ediyorlardı. Selçuklu sultanlarının bu şehirdeki at satışı yüksekti. Marco Polo 1271 yılı veya ona pek yakın bir zamanda Türkmen ülkesi adını verdiği Anadolu’dan geçerken pek beğendiği Türkmen atlarını görmüştü. Marco Polo ile çağdaş coğrafyacı İbn Said Kastamonu bölgesinde 100.000 çadır Türkmen’in yaşadığının söylendiğini kaydettikten sonra bu Türkmenlerden atlar, iğdişler, katırlar ve köleler satın aldığını bildirmiştir.¹³⁷

Selçukluların süvari olarak kullandıkları atlar, Arap atlarından daha süratli koşmaya ve sıçramaya kabiliyetli idi. Bunların nesepleri malum idi. En iyileri Kastamonu’da ve Kütahya çevresinde yetiştiriliyordu. Türkiye’de her şey ucuz olduğu

¹³⁴ GÜVEN, s.191

¹³⁵ Faruk SÜMER, Editör Turan YAZGAN, Türklerde “Atçılık ve Binicilik”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1983, s.2

¹³⁶ SÜMER, Editör Turan YAZGAN, Türklerde s.1

¹³⁷ SÜMER, s.1

halde Anadolu iğdişleri 1.000 dinara satılıyor, başka ülkelere gönderiliyordu. Atlar bu kıymetleri dolayısıyla Selçuklu sultanlarının ağır hediyeleri arasında yer alıyordu.¹³⁸

Türkiye Selçuklularında ata verilen önemi, at yetiştiriciliği olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tayları alıp yetiştirdikten sonra satan bir meslek grubu vardı. Nitekim Mevlana'nın müritlerinden biri olan Celaledin Kasap, Arap atlarının taylarını alıp yetiştirdikten sonra büyüklere satmaktaydı. Sultan II. Kılıç Aslan'ın Bizans imparatoru Manuel Komneneos'a kendi ahırından Yörük atlar hediye ettiği de ulaşılan sonuçlardandır.¹³⁹

Türkiye Selçuklu devletinde atların alınıp satılması için pazarlar oluşmuştu. Mevlana devrinde Konya'da bir at pazarı (esb Pazar)'nın varlığını tespit ediyoruz.¹⁴⁰

Ayrıca Türkiye Selçuklularında serrac (saraç) adı verilen eğer, at takımı yapan ve satan zanaatkarlar vardı. Türkiye Selçuklu sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın usta olduğu mesleklerden biride saraçlık idi. Selçuklular devrinde Kırşehir, Tokat ve Amasya'da saraçlar çarşısı mevcuttu.¹⁴¹

Türkiye Selçuklularında ayrıca atlarla ilgili rikabdar (seyis) palangar (semerci) nalbant, baytar gibi mesleklerde vardı. Ayrıca at üstünde yarışlarda sürekli eğlence ve spor idmanı olarak yapılmaktaydı. (Resim 5)

Yukarıda belirtilen her olay Türkiye Selçuklularında ata verilen önemi bize göstermektedir. Ancak at Selçuklularda da bir hayvan olmanın ötesinde zaman zaman kutsallığı olan bir nesne konumunda düşünülmüştür. İbni Bibi at üzerindeki kağanı en parlak halindeki güneşle karşılaştırır.¹⁴² Soylu at, yıldızlar grubuyla karşılaştırılabilecek, semavi varlıktır. Selçuklu Beyi'nin başkent Konya'ya törensel bir şekilde atla gelişi, yaya haldeki koruyucu ve beylerle fanfarlar ve filler tarafından taşınan davulların çıkardıkları seslerle birkaç gün sürmüştü. Bey Başı (rikabdar) semerli atla önde gelen diğer beyler ise törensel at binişlerinde binici sayısına uygun olarak bulundurulmuş yedek atlarla (koşun at kaşgari) yol almışlardı.¹⁴³ (Resim: 6–7)

¹³⁸ TURAN, *Türk İslam Medeniyeti*, s.366

¹³⁹ Erdoğan MERÇİL, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, TTK Basımevi, Ankara, 2000, s.31

¹⁴⁰ MERÇİL, s.31

¹⁴¹ MERÇİL, s. 40

¹⁴² İbni BİBİ, s.39

¹⁴³ Emel ESİN, Editörler: Hasan Celal GÜZEL, "Türk Sanatında At" ,Yeni Türkiye Yayınları, *Türkler*, C IV, Ankara 2002 s.126

E) CİRİT OYUNLARI

Cirit Türklerin çok eskiden beri bilinen ve davul zurna eşliğinde yapılan atlı savaş sporlarından birisidir. Atalarımız her fırsatta, köy düğünlerinde, bayramlarda, bahar günlerinde her bakımdan çok üstün olan biniciliği ihmal etmezlerdi.¹⁴⁴ Ciritte çok özel bir sevgisi olan Türkler bu oyunu morallerini yükseltmek, binicilik kabiliyetlerini artırmak, kahramanlık savaşçılık ve sporculuk vasıflarını geliştirmek ve formda tutmak amacıyla yapmaktaydılar. Cirit gözü pek, korkusuz yiğidin yetiştirilmesini ve atın alıştırılmasını sağlayan bir oyundur.¹⁴⁵

Cirit kelime anlamı itibariyle kabuğu soyulmuş hurma ya da ağaç dalıdır. At üzerinde oynanan ve yaya olmak üzere iki biçimde uygulanır. Ciritteki değnek ya da sopalara “ok, çöven, ya da tahme” denir. Cirit oynamaya da levenanelik denir. Oynayış biçimi, yer ve atlara göre; düğün ciriti, deri ciriti, ilkbahar ciriti” gibi adlar alırdı. Ayrıca sarayda oynanan cirite harkari denirdi.¹⁴⁶ (Resim 8)

Orta Asya’daki Türk illerinde cirit oynanmaz, çevgan ve gökbörü oynanırdı. Horasan Selçukluları da cirit oynamaz çevgan oynarlardı. Ancak Anadolu Selçuklularının bu sporu yaptığını İbni Bibi Tevarihî Âli Selçuk isimli kitabında yazmaktadır.¹⁴⁷ Sultan Alâeddin Keykubad cirit oynamayı çok severdi.¹⁴⁸

F) ÇÖĞEN (POLO)

Türklerin yerleştikleri türlü yörelerde, türlü adlarla belirtilen ancak aynı öz ve kural kapsamı içinde oynanan bir oyunda çöğendir. Çöğene, bazı yörelerde çöğan, çevgan, bandal, çukanyon, tubuk ya da tuy denilirdi.¹⁴⁹

“Çöğen oyununun ilk kez Türkler tarafından oynandığı, belgelerle ifade edilir. Bazı kaynaklarca bu oyunun, Çinliler ve Araplar tarafından bulunduğu öne sürülürken,

¹⁴⁴ Hasan Ali TÜRKER, “Cirit”, *Kaynak* Sayı: 158–159, Mart Nisan, 1946, s. 9

¹⁴⁵ GÜVEN, s.225

¹⁴⁶ YILDIZ, s. 79

¹⁴⁷ İbni BİBİ, s.123

¹⁴⁸ KAHRAMAN, s. 497

¹⁴⁹ YILDIZ, s.54

bazı tarih araştırmacıları ise, oyunun vatanının Tibet ve Moğolistan olduğunu iddia ederler.”¹⁵⁰

“Bugün, Avrupa ve Amerika’da bir çok ülkede büyük ilgi toplayan, polo adlı oyunun, Türklerin Orta Asya’dan beri oynadıkları çöğen oyunuyla, özde hiçbir ayrılığı yoktur.”¹⁵¹

Bu dinamik oyunun maçlar şeklinde daha eski yıllardan beri pek çok metinde konu edildiği bilinmektedir. Daha sonraları polo/çevgan oyunu özellikle iki önemli unsuru sopa (çevgan) ve top (guy) ile edebi metinlerde bir dünya görüşü evren ve kader anlayışı olarak gündeme gelmiştir. Farsça çevgan, Türkçe çöğen sopa temelinde bir adlandırma iken polo Tibetçe top temelinde bir adlandırmadır.¹⁵²

Bu oyun geniş ve düz bir alanda, ekip oyunu olarak oynanırdı. Bir binicilik oyunu olan çöğende her iki ekipte de, eşit sayıda oyuncu yer alırdı. Oyun alanının iki yanında, iki dikine konulmuş kaleler bulunurdu. Bazı uygulamalarında ise, tek kale, oyun alanı ortasında olurdu.¹⁵³

“Çöğenin kuralları ilk kez, Türklerce geliştirildi. Bu oyun, at üzerinde oynandığı için, büyük bir beceriyi gerekli kılıyordu. At ile binicisi arasında, tam bir uyum zorunluluğu olduğu içinde sürekli olarak, birlikte yoğun çalışma istenirdi. Çöğen için hazırlanan atlarda, bazı nitelikler aranır ve özel eğitim yöntemleri uygulanırdı. Atın topa doğru sıçraması, süratle giderken kısa dönüşler yapabilmesi, ani durması ve çabuk hareketlerle geçebilmesi, binicinin isteklerini çabuk kavraması ve gürültüden ürkmemesi gerekirdi.”¹⁵⁴

Ravendi Selçuklu hükümdarlarından Sultan Muhammedi tasvir ederken onun guy ve çevgan oynadığından bahsetmiştir.¹⁵⁵

Anadolu Selçukluları devrinde de, çöğen çok ilgi toplayan bir oyun olup, Kayseri ve Niğde gibi büyük kentlerin meydanlarında oynanırdı. Selçuklular bu oyunu, top ile beraber “guy-u çevgan” olarak adlandırılırdı.¹⁵⁶ Ünlü Türk ozanı Yunus Emre’de divanda çevgan oyununun bu dönemde bilindiğini ve oynandığını kanıtlayan dizeler yazmıştır.

¹⁵⁰ YILDIZ, s.56

¹⁵¹ YILDIZ, s.56

¹⁵² KAHRAMAN, s.497

¹⁵³ YILDIZ, s.54

¹⁵⁴ YILDIZ, s.54

¹⁵⁵ RAVENDİ, s.248

¹⁵⁶ İbni BİBİ, s.76

“erenler meydanı arşdan yücedür
Salarlar çevganı topı belürmez”¹⁵⁷

“kim ola bu topı çevganumuzdan
Top uran meydanda çevgan benümdür”¹⁵⁸

Alâeddin Keykubad’ın da Akdeniz sahillerindeki Kaliporos yani Alanya kalesini fethederken, askerlerine idman yaptırmak amacıyla, geniş bir arazide büyük çöğen oyunları düzenlediği, Selçukname de yazılıdır. ¹⁵⁹(Resim 9)

Sultan Alâeddin Keykubad kendisine karşı komplo planları yapan Seyfeddin Ayaba, Mübarizüddin Behramşâh, Bahaeddin Kutluğca gibi beyleri bertaraf ettikten sonra ;adete aykırı olarak davul, boru, çetr ve bayrak ile Meşhed Ovasına çıktı; eski Türklerde ve Selçuklularda adet olduğu üzere öğleye değin top ve çevgan oynadı. ¹⁶⁰

H) TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA DİĞER SPOR DALLARI

Yukarıda verilen spor dalları dışında Türkiye Selçuklularının uğraştığı bilenen başka spor dalları da vardır. Bunlardan bazıları kaynaklarda kesin olarak geçmektedir bazıının ise Orta Asya’da ve Osmanlı Devleti’nde var olduğu düşünüldüğünde Türkiye Selçuklularında da varlığı şüphe götürmemektedir.

İlk olarak beden kültürüne dayandırılan araçlardan biri olarak mızrak kullanmak söylenebilir. Eski Türklerde mızrak anlamına gelen süngü ile kemik anlamına gelen süngü sözcüklerine sık sık rastlanır. “Ayrıca mızrak yerine cıda sözcüğü de aynı anlamda kullanılır.”¹⁶¹ (Resim 10)

“Mızrak sözcüğü ile eş anlamlı olarak kullanılan süngü ucunda sivri bir delici ve kesici demir olan, gönder biçimindeki silaha denirdi. Mızraklarla, fırlatılarak yarışmanın yanı sıra, yakın mücadele aracı olarak da türlü gösteriler yapılırdı. Bunun için, iki taraf karşı karşıya gelir ve mızrak iki elle tutularak hem saldırı hem de savunma aracı olarak kullanılırdı. ¹⁶² Resim 10

¹⁵⁷ Faruk K TİURTAŞ, Yunus Emre Divanı, Üniversite Yayınları, No:36, Afyon, 2001, s.60

¹⁵⁸ TİMURTAŞ, s.18

¹⁵⁹ YILDIZ, 52

¹⁶⁰ TURAN, *Selçuklular Zamanında*, s.341

¹⁶¹ YILDIZ, s.45

¹⁶² YILDIZ, s.45

İbni Bibi Sultan Alâeddin Keykubad'ın 1237 yılındaki bir oyunda, Kayseri Meşhed Yazısı'nda, Celaleddin Karatay'ı mızrakla nişanladığını, Celaleddin Karatay'ın kalkanı ile savunduğunu, bu oyunları tekrar ettiklerini kaydeder.¹⁶³

Selçuklu Türklerinde her sporun temelinde kol kuvvetinin ağırlık kazandığı düşünülerek, gürz çalışmaları daha ayrı bir önem alır. Buna en güzel örnek, büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın Karahanlı elçisiyle bir görüşmesinde ağır bir topuzu başının üzerinde 7 kez döndürmesidir. Keykubad'ın 166,5 kilo ağırlığında gürz salladığı da ulaşılan bilgilerdendir.¹⁶⁴

Eski Türklerle ait olduğu kabul edilen sporlardan biride tepükdür. Günümüzdeki futbola benzeyen bir oyun olan tepük oyununa Kaşgarlı Mahmut'un esrinde ve orta Asya'daki Türk topluluklarında rastlanmaktadır. Aynı şekilde tepük oyunu Osmanlı devletinde de varlığını göstermekteydi. Buradan yola çıkarak Türkiye Selçuklularında da bu oyunun var olması kuvvetle muhtemeldir.

Selçuklu hayatında olması kuvvetle muhtemel olan bir diğer spor dalı da kılıç ve kalkandır. Zira Türkler kılıçla ilgili becerilerini artırmak ve sergileyebilmek için sık sık gösteriler düzenlerlerdi. Savaş hazırlığı ve halk şenliklerinde kılıç kalkan oyunları vazgeçilmezdi.

Genel olarak özetlendiğinde Türkiye Selçuklularının spor hayatının çok çeşitli olduğunu ve sporu ciddiye aldıklarını söyleyebiliriz. Özellikle Selçuklu sultanları da bu konuda halkına örnek olmuş ve neredeyse bütün spor oyunlarını bildikleri sonucuna varılabilir. Buradan yola çıkarak spor eğitiminin de küçük yaşlarda başladığını söyleyebiliriz.

II. TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE ALPLİK

Türkler arasındaki savaşçı kahramanlara alp denilirdi. Alpler her türlü silahı iyi derece de kullanabilen disiplinli mücadeleci ve savaşçı yapıdaydılar. Alplerin bu özellikleri hiç kuşku yok ki onları aynı zamanda iyi bir sporcu da yapmaktaydı.

Tarihte kurulmuş bütün Türk devletlerinde hatta Türk mitolojilerinde Alplik kelimesi sıkça geçmektedir. Hunlarda ve Göktürklerde Alpler iyi at binen ve iyi savaşan kahramanlar olarak görülmüştür. Budizm'i kabul eden Uygurlar döneminde Alpler önemini yitirse de asla yok olmamıştır.

¹⁶³ İbni BİBİ, s.77

¹⁶⁴ YILDIZ, s.32

Türkler İslamiyet’i sekizinci yüzyılın başından itibaren kabul etmeye başladılar. O çağdan itibaren de Alplere alp-gazi denildi. İslamiyet’ten sonra bu Alplik ülküsü yerini gazilik mefkûresine bırakmıştır. Böylece bu Alplik duygusu daha heyecanlı bir safhaya girmiş ve daha ulvi amaçlara yönelmiştir. Bu amaç fetihler gerçekleştirmek, İslamiyet’i yaymak, adalet tevzii etmek düşmanı zelilleştirmek ve Allahın adını ve şanını yüceltmek şeklinde özetlenebilir.¹⁶⁵

Gerek Büyük Selçuklu Devleti ve gerekse Anadolu Selçuklu Devleti’nde beden kültürü anlayışı ve biçimlemeleri, eski Türklerin bir devamıdır. Oğuz töreleri tam anlayışı ile Selçuklulara ulaşır. Bu törelerden biride Alpliktir. Alp cesaret, güçlülük, beceri, zekâ ve hünerin birleşik temsilidir. Her Türk genci yiğittir. Ancak Alplik yiğitliğinde üzerindedir. Alplik için yerine getirilmesi zorunlu olan 9 koşul şöyleydi: cesur, kuvvetli, gayretli olmak, dostu ve arkadaşı çok olmak, iyi bir at, özel bir elbise, ok ve yay, kılıç ve sevgilisinin bulunması.¹⁶⁶

Konya Selçuklu sultanlarının nasıl sporcu ve bir alp gibi yetiştirildiklerine örnek olarak Gıyaseddin Keyhüsrev’i gösterebiliriz. Sultan II. Kılıç Arslan’ın 11 oğlundan biri olan Gıyaseddin Keyhüsrev’in tahta geçmesi babası tarafından vasiyet edilmesine rağmen tahta bir diğer kardeşi Süleyman Şah geçmişti. Gıyaseddin Keyhüsrev ise 1196 yılında annesinin memleketi İstanbul’a gitti. Burada Bizans tekfurı Androniyus Komennus’un yanında bulunduğu bir sırada Frank askerlerinin komutanıyla münakaşa etmiş ve onunla teke tek dövüşmek istediğini söylemiştir. At üstünde yapılan bu mücadeleyi Gıyaseddin kolaylıkla kazanmıştır. Bu ilginç olay açıkça gösteriyor ki Selçuklu sultanları, ta çocukluklarından itibaren oğuz töresi alp gibi savaşımaya ve gerektiğinde soyunun şan ve şerefini yüceltmek için ölümü bile göze alarak bir şövalye ile teke tek dövüşmeye hazır bulunuyorlardı.¹⁶⁷

İbni Bibi, Gıyaseddin Keyhüsrev’in bir alp gibi giyinip kahramanca savaştığını ve şahadetini şöyle anlatıyor. “sultan parlak bir güneş gibi, kızıl renkli ipek kaftanını giymiş, koluna kuvvetli bir yay, beline âşıkların akan gözyaşı gibi mücevherli bir kılıç bağlamış, fil gibi kuvvetli, ahu gibi çevik bir çiftesiyle Şaddad’ın sarayına delikler açan, koştığı zaman çukurların tozundan gökte başka bir zemin yaratan, atına binmiş ve tam merkezde yer almıştı. Muharebe şiddetlenmeye başlamıştı. Padişah kılıcını çekerek

¹⁶⁵ Mikail BAYRAM, *Ahi Evren ve Ahi teşkilatının Kuruluşu*, Damla Matbaacılık Konya, 1991, s.132

¹⁶⁶ YILDIZ, s.31

¹⁶⁷ İbni BİBİ, s.27

düşman askerlerini yararak düşmanın merkezine kadar ilerledi. Padişahın cesaret ve cengâverliğini gören askerler şiddetle hamle ettiler. Sultan Rum hükümdarı Laskaris'in yanına kadar yaklaştı ve onu at üzerinden yere düşürdükten sonra, maiyetindeki askerler merkumu öldürmek istedilerse de sultan mani olarak onu tekrar atına bindirdi. Laskaris'in yakalanması askerlerinin dağılmasına neden oldu. Rum askerlerinin kaçtığını gören candarlar sultanı yalnız bırakarak düşmanın peşine düştüler. O sırada bir Frenk sultanın karşısına çıktı. Sultan ona bakmaya tenezzül bile etmedi Hâlbuki Frenk sultanın arkasına yaklaştı ve elindeki mızrağı ile sultanı şehit etti.¹⁶⁸

Konya Selçuklu sultanlarından biniciliğiyle ün yapmış birisi de Gıyaseddin Keyhüsrev oğlu IV. Rükneddin Kılıç Arslandır. Rükneddin Kılıç Arslan genç yaşta padişah oldu. Çok cesur, yakışıklı, gözü pek bir binici, sert yayları çekecek kadar kemankeş ve ağır güzleri kaldıracak kadar kuvvetliydi.¹⁶⁹

Her Türk devletinde Alplik mevcut olmasına rağmen her devlette alp olan kişilerin tasviri farklıdır. Türkiye Selçuklu Devleti'ne ait alp tasviri olarak Konya'da bulunmuş taş kabartmayı örnek gösterebiliriz. Bu kabartma Türk İslam eserleri müzesinde 2540 no altında muhafaza edilmektedir.

Bu kabartma ellerinde kalkan ve güz tutan iki zırhlı ve miğferli alpi tasvir eder. Bu sanat eseri şu sonucu ortaya koyar; Selçuklu alpinin harb için giyimi eski Türk geleneğine sadık kalmış idi. Göktürk, Kırgız ve Uygur yarukları gibi Selçuklu alpinin cebesi de, çevik hareketlere müsaade edecek şekilde hafiftir. Banmalı veya elvah denen cinstendir ve küçük deri parçalarının veya madeni lamaların yan yana ve kısmen üst üste, balık pulu gibi dikilmesinden müteşekkildir. Banmalı cebelerin daha da hafif bir cinsi, Kaşgari'nin kübe yaruk ve Oğuzların çukla dediği Arapça ve Farsça Selçuklu tarihlerinde kazagend adını alan kısa kollu veya kolsuz, pullu cepkendir.¹⁷⁰

Yukarıda anlatılanlardan hareketle, Alplik kurumunun eski Türk devletlerinde büyük bir öneme sahip olduğu ve kahramanlık olgusunun Alplik kurumu etrafında geliştiğini söylemek mümkündür. Gerek yapılan tasvirlerden, gerekse günümüze kadar gelen kaynaklardan Türkiye Selçuklu devleti'nin de Alplik teşkilatına sahip olduğu ve özellikle Türkiye Selçuklu sultanlarının alp görünümünde olduğunu söyleyebiliriz. Öyle

¹⁶⁸ İbni BİBİ, s.39

¹⁶⁹ KAHRAMAN, s.16

¹⁷⁰ Emel ESİN, "Türk Sanatında Alp Şahsiyetinin görünüşü", *Türk Kültürü Dergisi*, S.94,s.712

ki gerek İbni Bibinin Selçuknamesinde gerekse o dönemden kalan minyatürlerde Selçuklu sultanlarının alp gibi davrandıkları ve giyindikleri sonucuna ulaşılabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA EĞLENCE HAYATI

I. EĞLENCE HAYATI VE KÜLTÜR

Eğlenmek her bireyin en temel ihtiyaçlarından biridir. Ancak eğlence toplu halde yapıldığı zaman bir anlam kazanır. Eğlence kültürü de ait olduğu toplumun bütün özelliklerini barındırmaktadır.

Kültürü meydana getiren somut ve soyut unsurların büyük bir bölümü eğlence ortamlarında ve eğlenmek amacıyla yaratılmakta, sunulmakta ve yeni nesillere aktarılmaktadır. Nitekim destan, masal, halk hikâyesi, fıkra, bilmece, tekerleme gibi sözlü edebiyat ürünleri, danslar, dramatik oyunlar, şarkı ve türküler, genellikle eğlence ortamlarında var olmaktadır.¹⁷¹

Halkın temelde eğlenmek ve dinlenmek ihtiyacını karşılamak amacıyla düzenlediği her türlü etkinliğe halk eğlencesi adı verilir. Bu eğlencelerde topluca eğlenme söz konusudur. Türk halk eğlenceleri, ölüm dışında insan yaşamının başlangıcından itibaren her döneminde gerçekleştirilen uygulamalar bütünü, gelenekler bileşkesidir.¹⁷²

Ancak eğlence tanımı içinde birden fazla öğeyi barındırdığından her insan ve her toplum için farklı algılanabilmektedir. Araştırmamızın konusu içinde eğlence tanımı bireysel eğlence değil toplu halde düzenlenen törenler ve bu törenlerdeki eğlence malzemeleridir.

Toplu halde gerçekleştirilen eğlence törenleri bir toplum hakkında en küçük ipuçlarını barındıran etkinliklerdir. Öyle ki; eğlence hayatının içinde hem o toplumun

¹⁷¹ Nebi ÖZDEMİR, *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s.9

¹⁷² ÖZDEMİR, s. 16

müzik beğenisi, hem sosyal ilişkileri, gelenek görenekleri, yemek kültürü gibi birçok farklı özellik yer almaktadır.

Türkiye Selçuklu devletinde gerek saray da gerekse halk içinde eğlence hayatının faal olduğu bir dönemi kapsamaktadır. Savaşlar ve Anadolu'ya yerleşme çabalarının içerisinde kendilerine has bir eğlence kültürü oluşturmuşlar ve her fırsatta eğlenmişlerdir.

II. TÜRK EĞLENCE KÜLTÜRÜ

“Selçuklu Türkleri uzak Asya'dan soylu Anadolu topraklarına boy boy, bölük bölük geldiklerinde Anadolu değişik uygarlık ürünlerinin karışıp kaynaştığı, yeni oluşumların, yeni birikimlerin olduğu bir dönemdir. İşte bu oluşum içinde Anadolu'ya gelen Türkler bir yandan Anadolu'yu Türkleştirirken diğer yandan Anadolu kültürüyle kaynaşmışlardır.”¹⁷³ İşte bu kaynaşma sürecinden en fazla etkilenen kültür öğelerinden biri şüphesiz eğlence hayatıdır.

Türk milletinin Orta Asya'dan günümüze kadar büyük bir haz içerisinde gerçekleştirdiği şenlikler ve törenler şunlardır; nevrüz şenlikleri, eğlenme toyları, Hızır Nebi şenlikleri ve savaş dönüşü şenlikleri, oğdaruş şenlikleri, kurultay ve şölenler, bey oğlunun ilk avı şenlikleri, tahta geçme törenleri, ilkbahar şenlikleri, evlenme törenleri, oğlan çocuğu doğum şenlikleri, yağ törenleri, sonbahar şenlikleri yayla şenlikleri, huzur güreşleri, oğlana ad koyma şenlikleri, kısbet giyme törenleri, yeni çadır kurma şenlikleri, koç katımı şenlikleri, çift koşusu şenlikleri, hasat mevsimi şenlikleri, kurban bayramı şenlikleri, ramazan bayramı şenlikleri, Cuma şenlikleri, sünnet düğünleri, askere gitme törenleri, kurtuluş günleri şenlikleri, Pazar şenlikleridir.¹⁷⁴

Türk eğlenceleri hem kurulan bütün devletlerin saraylarında hem de halkın içinde bir araya gelmek için de kullanılırdı. Bu durum aynı zamanda insan ilişkilerinin gelişmesine de katkı sağlardı. Bütün Türk devletleri gibi konumuz dâhilindeki Türkiye Selçuklu Devletinde gerek saray da gerekse halk içinde eğlence hayatının faal olduğu bir dönemi kapsamaktadır. Savaşlar ve Anadolu'ya yerleşme çabalarının içerisinde kendilerine has bir eğlence kültürü oluşturmuşlar ve her fırsatta eğlenmişlerdir

¹⁷³ Musa SEYİRCİ, “Selçukluların Anadolu Kültürüne Bakışı”, Antalya IV. Selçuklu Semineri Bildirileri(13-14 Mart1992), Antalya Valiliği Yayınları, Ozan Ofset, Antalya, 1993, s.80

¹⁷⁴ ŞAHİN, s. 21

III. TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA SARAY EĞLENCELERİ

Türkiye Selçuklularına ait yazılı ve yazısız bütün kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak saray içinde eğlence hayatının çok hareketli ve renkli olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Selçuklu Türkiye'sinde sultan ve devlet erkânı eğlenceye çok düşkünlerdi ve müzikli, içkili ve rakslı eğlenceler sık sık tertip edilirdi. Selçuklu hükümdarlarının muhteşem düğünleri dışında bayram, cülus ve zafer merasimleri, düğün, av şenlikleri, yabancı misafir ve elçilerin kabulü çeşitli oyunlar için vesile olur, her türlü sanat ve müzik erbabı toplantılara katılırdı. İbni Bibi'nin sık sık tavsif ettiği bu eğlencelerde muhtelif sanatçılar hünerlerini gösterir, çeşitli oyunlar, eğlence içki ve raks müzikle birlikte sunulurdu.¹⁷⁵

Büyük saray topluluklarında müzik, dans ve şarap kadehi birbirine bağlı öğelerdir. Saray eğlence sahnelerinin simgesidir. İleri aşamadaki kişilerin önünde raks etmenin bir kulluk ifadesi olduğunu Çin kaynaklarından öğreniyoruz. Dini ve diğer törenlerde raks önemli bir yer tutardı. Aynı şekilde Türkiye Selçuklularında da saray eğlencelerinde bu üç öğe yani müzik, dans ve şarap tutan insan ve saray eğlence sahnelerini konu edinen çizimlere rastlanmaktadır.¹⁷⁶

Ravendi Rahatus Sudur adlı eserinde sık sık Selçuklu saraylarında düzenlene eğlencelerden bahsetmiş ve Selçuklu sultanlarının eğlence meclislerini uzun uzun anlatmıştır. Hatta bu eserinde şarap için bir bölüm ayırmış ve bu bölümde şarabın dini yönüne de dokunarak şu ifadeleri kullanmıştır: “İçki içmek şeraite muhalif ise de ve o murdarın cezayı mucip olduğu hakkında pek çok hadis rivayet edilmiş ise de, daha önceki dinlerde, mezheplerde helal bulunuyordu. O zamanlar da kimse onu içmekten çekinmiyordu. Asem hükümdarları eğlence meclislerinin süs ve azametini onunla temin ediyorlardı.”¹⁷⁷

¹⁷⁵ TURAN, *Vesikalar*, s.39

¹⁷⁶ Özden SÜSLÜ, *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Atatürk Dil Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, S: 35, Ankara, 1989, s. 185

¹⁷⁷ RAVENDİ, s.390

Ravendi yine aynı eserinin şarapla ilgili bölümünde şarabın sağlığa da faydalı olduğunu belirtmiş ve farklı tabiilerin şarapla ilgili tavsiyelerine de yer vermiştir.¹⁷⁸

Sultan İzzeddin Keykavus'un sık sık düzenlediği ve bazen haftalarca süren bezmlerde eski Türk âdetinin devamı niteliğini taşımaktadır. Orta Asya Türklerinin çok sevdiği kımızın yerini şarabın alması hiçbir şeyi değiştirmemiştir. Ayrıca bu bezm meclislerinde İzzeddin Keykavus'unda tıpkı eski Türk hükümdarları gibi, ozanların ağzından kendisinin ve diğer Türk kahramanlarının zafer destanlarını memnuniyetle dinlemiş olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁷⁹

Mesela düğünler tamamıyla Türk âdetine göre yapılıyordu. Keykavus, kendi düğününde nikâhtan hemen sonra Türk âdeti gereğince büyük bir toy vermişti. Bu toy sırasında başka bir Türk âdeti olan "saçı" da ihmal edilmemişti.¹⁸⁰

Bu Türk adetleri sadece düğünlerde münhasır kalmıyordu. Zamanımızda da çok sevilen bir gelenek olarak hala devam eden saç baş vesilelerle de icra ediliyordu: Mesela İzzeddin Keykavus, babasının ölümünden sonra Selçuklu tahtının yeni hükümdarı olarak Kayseri'den Konya'ya gelirken Aksaray şehri büyükleri ve iğdişleri tarafından saçlarla karşılanmıştır. Aynı adet, Konya'da Keykavus'un tahta çıkış töreni sırasında da üzerine inciler saçılmak suretiyle tekrarlanmıştır. Ayrıca İzzeddin Keykavus'un Sinop'un fethi dolayısıyla düzenlediği kutlama töreninde şehir halkı da altın ve gümüş paralar saçmak suretiyle bu Türk âdetini yerine getirerek sevincini göstermiştir.¹⁸¹

İzzeddin Keykavus'un vefatından sonra tahta çıkan Sultan Alaeddin Keykubad'ın Konya'ya gelişi ile "Kuşluktan..... kadar eğlence yapıldı."¹⁸²Yine Alâra'nın fethi habere Sultan Alâeddin Keykubad'a erişince eğlence tertip edildi.¹⁸³ Alâeddin Keykubad Melike Adile'den olan iki oğlunun sünnetleri için Kemâleddin Kâmyar ile Ayaz Şarab- Salâra düğün icra etmelerini emreyledi.¹⁸⁴

Selçuklular döneminde İslam dininde çalgının önemli bir yer tutması türk mutasavvıfları ve dervişlerin tekke musikisi ve edebiyatını geliştirmiş olmalarındandır. Kentlerde yetişen müzisyenlerin kervansaray ve özel eğlence yerlerinde şarkı söyleyen

¹⁷⁸ RAVENDİ, s.394

¹⁷⁹ Salim KOCA, *Sultan İzzeddin Keykavus*, TTK Basım Evi, Ankara, 1997, s. 100

¹⁸⁰ KOCA, s.99

¹⁸¹ KOCA, s.99

¹⁸² İbni BİBİ, s.73

¹⁸³ İbni BİBİ s.80

¹⁸⁴ İbni BİBİ s.146

dans eden hanım sanatkârların isimleri kaynaklarda belirtilir. Anadolu Selçuklu sultanları eğlenceye düşkündürler. Onların müzikli ve raksli toplantılar yaptıklarını anlatan, İzzeddin Keykavus'un düğününü konu eden İbni bibi şehir müzisyenlerinin yanında has gibi sanat ekibinin sarayda devamlı bulunduğunu, müzik aleti olarak saz, çenk, rubab, ud, kopuz kullanıldığını belirtmektedir.¹⁸⁵

Türkiye Selçuklu saraylarında eğlence hayatının ne kadar ileri seviyede olduğunu, İbni Bibi'nin Alâeddin Keykubad'ın elçisinin Harzemşah sultanı Celaleddin'e ziyaretine dair rivayet ettiği olay ortaya koymaktadır. "Bir gün Celaleddin kendi sadrazamına hitaben "Hiçbir zaman Anadolu elçisine güzel muamelede bulunmadık ve dostluk göstermedik. Bana kalırsa bir bezm (eğlence) tertip edelim ve onu memnun eldim" demiştir. Hepsi birden "Onlarda o kadar çok eğlence çeşidi var ki; hiçbir padişah onun onda biri edemez. Onların tertip eylediği bezmi tertip edemez. Beyhude yere kendimizi mahcup etmeyelim" diye cevap vermişlerdi.¹⁸⁶

Verilen bütün örnekler saray hayatında eğlence meclislerinin özenle gerçekleştirdiğini gösterir. Zira o dönemden kalan yazısız kaynaklarda bunu doğrular niteliktedir. Özenle işlenen tabaklarda, saraylarda av partilerinin yanı sıra, içkili eğlenceler düzenlendiği ve bu eğlencelerde çalgılar çalınarak rakkaselerin oynatıldığı görülür.¹⁸⁷ Resim 11

A) EĞLENCE HAYATIYLA İLGİLİ MESLEKLER

Türkiye Selçuklularında eğlence hayatıyla ilgili birçok mesleğin bulunması da bu konuyu aydınlatmaktadır. Zira bir toplumda yer alan meslekler o toplumun önceliklerini ve önemle üzerinde durduğu konularla ilgili kanıtlar barındırmaktadır.

Türkiye Selçuklularında eğlence hayatında rastladığımız mesleklerden biri canbazlıktır. Bu meslek için diğer bir unvan ise resen-baz'dır. "Canbazın kelime olarak birkaç manası vardır. Ancak kaynaklardan çıkarabildiğimiz anlamı ile daha çok ip canbazı olarak geçmektedir. Mevlana'nın eserlerinden bu konuda tespit edilebilen bilgiler şunlardır:

"şimdi çok şu güzelim ip canbazlığını... bende öğrendim.

¹⁸⁵ SÜSLÜ, s.185

¹⁸⁶ İbni BİBİ, s.121

¹⁸⁷ Nemci KARUL, "Anadolu Selçuklu Estetiği", *Atlas Dergisi* S 105 Aralık,2005, s.153

“işte buracıkda ip canbazlığına girişmişiz diye davaya kalkışma”¹⁸⁸

Türkiye Selçuklularında eğlence hayatındaki en önemli mesleklerden biride şiir söyleyen, hikâye anlatan, hoş sohbet ve iyi konuşanlar için kullanılan unvan olan kavallardır. I. Alâeddin Keykubad sultan ilan edildikten sonra, tutuklu bulunduğu Minşar Kalesinden Sivas’a oradan da Konya’ya hareket etti o Kayseri’ye geldiği zaman, bu şehrin subaşı Hakkabaz oğlu Seyfeddin Ebu Bekr beraberinde mutribler, nevbetiyar ve kavallar olduğu halde sultanı istikbale çıkmıştı. Bu olaydan kavalların karşılama törenlerine katıldığı anlaşılıyor. Sultan I.Alâeddin Keykubad Abbasi halifesi Nasır li Dinillah’ın elçisi Şeyh Şihabeddin Ömer Suhreverdi ile Konya’da görüştüğünden sonra bir gezintiye çıkmışlar ve dönüşte sultanın kavalları semaya başlamışlardı. Sultan Alâeddin Keykubad’ın Türkiye Selçuklu devletinde düzeni sağlamasıyla topluma bir güven gelmişti bu nedenle kavallar ve mutriplerin maharetleri fazlaşmış yeni peşrevler ve parçalar bestelemişlerdi. Sultan Alâeddin Keykubad ile Gaziye Hatun’un evlenmesi münasebetiyle düzenlenen şenliklerde kavvallarda yer almışlardı. Vezir Şemseddin İsfahani’nin tertip ettiği eğlence merasimlerinde kavvallarda bulunurdu. Mevlana’nın muhitinde de kavallar vardı ve genelde semalarda yer alıyorlardı.¹⁸⁹

Yine Türkiye Selçuklularında eğlence hayatına hareketlilik katanlardan biride kassaslardı. Kassaslar hikâye anlatan diğer bir deyişle meddahlık yapan kişilerdi. Hikâyeciler işlerini geceleyin yaparlar, hikâyeler okurlar, halk da onların başına toplanırdı. Hikâyeci dinleyici bulduğunda hikâyenin bütün cüzlerini okurdu. Dinleyici çok ise, hikâyecinin de sözü güzel olur ve ağzından sanki şekerler saçardı.”¹⁹⁰

IV. TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA TİYATRO

Tiyatro özel bir mekânda dram sanatının imkânlarını da kullanarak, seyirci ile iletişim kurup yılların bilgi ve tecrübelerini aktarma ameliyesi olarak tarif edilebilir¹⁹¹

Eski Türklerde ilk dram unsurları olarak dini ve doğal faktörleri kabul edebiliriz. İlk topluluklarda insanlar arasında heyecan uyandıran bu kutsal törenler din adamları tarafından idare ediliyordu. Kavmi dönem Türk tiyatrosunun vücut bulduğu saha orta

¹⁸⁸ MERÇİL, s.126

¹⁸⁹ MERÇİL, s. 131

¹⁹⁰ MERÇİL, s.132

¹⁹¹ Abdullah ŞENGÜL, *Türk Drama Geleneği ve Tarihi Oyunlarımız*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları No: 36, Afyon, 2001, s.3

Asya'dır. Üst üste medeniyetler kuran Türk topluluklarındaki dini ayinlerin tamamıyla dramatik mahiyet arz ettiği anlaşılmaktadır.¹⁹²

Ergenekon destanı uzun yıllar sadece anlatıldıktan sonra yılda bir kere atalara saygı ile anmak maksadıyla temsil edilmiştir. Bu temsillerde başta hakan olmak üzere etrafındakiler, yakılan ateşte kızdırılan demir parçasını örs üzerine koyarak sırayla vururlardı. İşte bu durum Türklerdeki ilk dramatik unsur olarak kabul edilebilir.¹⁹³

Anna Komnena'nın Aleksiyad adlı eserinde prenses Komnena, babası imparator Komneni'nin geçirdiği damla hastalığının Türkler tarafından dramatik bir şekilde temsil edilmek suretiyle alay edildiğini anlatır. Bu olay o dönemde bir nevi tiyatroyu andıran oyunların varlığını gösterir.¹⁹⁴

Sevengil'in belirttiğine göre Olay şu şekilde anlatılmaktadır. "Bu arada İmparatorun ayaklarındaki damla hastalığı kendisini rahatsız etmeye başladı. İmparator ağırlardan hemen hemen yürüyemez olmuştu. Hastalık savaşın yapılmasına engel oluyordu. İmparator yataktan ayrılamayacak halde idi. Barbarlara karşı hazırlanmış olan zafer geri kaldı. İmparatoru en çok üzen de bu idi. Barbar Kılıçarslan İmparatorun vaziyetini önemle göz önünde bulunduruyor, onun hastalığından ve hareketsizliğinden faydalanarak ve sonunu düşünmeden bütün Asya'yı yağma ediyordu; Hıristiyanlara karşı yedi kere akınlarda bulundu. İmparatorun bu hastalığı eskiden kendisini ara sıra yokladığı halde bu sefer arka arkaya buhranlar doğuruyor, âdeta sürekli bir şekil alıyordu. Kılıçarslan'ın etrafında bulunan adamları ise, hastalığın yalan olduğunu, imparatorun gevşeklikten ve tembellikten dolayı savaşa kalkmadığını ileri sürüyorlardı. Bu sebepten dolayı barbarlar gerek ziyafetlerinde, gerek sarhoşlukları sırasında çok alaycı bir şekilde imparatorun ayak ağrılarını fırsat bilerek eğleniyorlardı. Aktörlükte gerekli olan manalı sözleri bulmak ve söylemekte yaradılışın kendilerine verdiği istidat ve kabiliyetin yardımı ile ve imparatorun ayak ağrıları vesilesi ile birçok maskaralıklar yapıyorlardı; bunlar imparatorun hastalığına bakan hekimleri, kendisine hizmet edenleri, hatta imparatorun kendisini temsil ediyorlardı; imparatoru temsil eden adamı bir yatağa yatırıyorlar, yatağı ortaya koyup eğleniyorlar, bu oyunlar barbarları şiddetle

¹⁹² ŞENGÜL, s.56

¹⁹³ ŞENGÜL, s. 57

¹⁹⁴ ŞENGÜL, s. 60

güldürüyordu. Barbarların bu halini haber almış olan imparator, hiddeti artarak savaş açmak istiyor, kızgınlığının sebebini büyük bir taşkınlıkla açığa vuruyordu .”¹⁹⁵

Bu konuda Sevensil şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Bu olayda Türkler için kullanılan sert ifadeleri bir kenara bırakırsak, Komnena’nın eseri Türk tiyatro tarihi için önemi ölçülemez bir kaynak niteliğindedir. Ayrıca Türk temsilinin bir tiyatroya benzemesinin ilk örneği de yine bu olaydır. Yabancı kaynaklar Selçuklu Türklerindeki bu tiyatro anlayışının Bizanslılardan ya da Romalılarından alınmış olabileceğini öne sürmüşlerdir. Ancak Türkiye Selçuklularının Akdeniz seferi ve İtalyanlarla temas, Selçuklu sarayındaki bu temsilden çok daha sonradır. Aynı şekilde Bizans’ın taklit edilmesi de mümkün değildir. Zira Komnena böyle bir bilgiden bahsetmediği gibi Türklerin oyun kabiliyetlerinden sıkça bahsetmiştir. Şüphesiz; Türkiye Selçukluları bize ulaşmayan başka temsilleri de eğlence aracı olarak ortaya koymuşlardır. Ve bu konuda da ihtiyaç duydukları birikime fazlasıyla sahiplerdi.”¹⁹⁶

Sevensil’in Fuad Köprülüden aktardığına göre: “Anadolu Selçuklu sarayında Bizans imparatorlarının taklitlerini yaparak, sultanları eğlendirmeye çalışan bir takım mudhik ve mukaalilerin (güldürücü-taklitçi) bulunduğunu Bizans kaynaklarının bize bildirdiğini söyler. Aynı kaynaklardan hareketle İsmail Hami Danişmend Selçuklu Türklerinde tiyatronun varlığına dikkat çekerek, Selçuklularda günümüzdeki anlayışa uygun bir tiyatro olduğundan bahseder”.¹⁹⁷

Türkiye Selçukluları eğlence hayatında zikretmemiz gereken bir diğer önemli unsur ise tabii ki karagözdür. Karagöz İslam mistisizminin mahsulüdür. Gölge oyununun 11. yüzyıldan beri İslam Âleminde mevcut olduğu, oldukça yaygın ve devamlı bir hayatı olduğu bilinmektedir.¹⁹⁸ 13. yüzyıla ait olup, Houtsma tarafından neşredilmiş bir Arapça- Türkçe sözlükte “koğurcak, kavurcak, kaburcak” kelimelerinin hayal, gölge oyunu manasına geldiği yazılıdır.¹⁹⁹

Binark’ın Sultan Veled’den aktardığına göre “çerh ü zemin çü hayme vü halkan çü lü’betan” yani “yerle gök çadır gibi ve halk da oyuncular (kuklalar) gibi” anlamına

¹⁹⁵ Refik Ahmet SEVENGİL, *Selçuklu Türklerinde Eğlence* (<http://www.memleket.com-10.05.2007>)

¹⁹⁶ SEVENGİL

¹⁹⁷ ŞENGÜL, s. 60

¹⁹⁸ İsmet BİNARK, *Yüzyıllar Boyu Türk Halk Zekâsının En Tesirli Bir İfade Vasıtası Olan Karagöz*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1971, s. 335

¹⁹⁹ BİNARK, s.335

gelmektedir ki bu da 13. yüzyılda yani Türkiye Selçuklu Anadolu'sunda kukla oyununun bilindiğine delildir.²⁰⁰

IV. MÜZİK VE KÜLTÜR

İnsanların acılarını, sevinçlerini heyecanlarını kahramanlıklarını kısaca bütün duygularını müzikle dile getirdikleri düşünülürse; müziğin en önemli tarihsel kalıntılardan biri olduğunu söylemek yanlış olmaz

Toplumların dolayısıyla insanların sosyal hayatlarında müziğin yeri daima başların üstünde olmuştur. Hangi toplumda olursa olsun, o toplumun yapısına uygun, o toplumun karakteristik özelliklerini taşıyan müzik türleri yüzyılların imbiğinden geçerek günümüze ulaşmıştır.²⁰¹

A) TÜRK MÜZİK KÜLTÜRÜ

Kabul edilmesi gereken bir gerçekliktir ki; müzik sesle birlikte ilk insanlardan bu yana varlığını sürdürmüştür. Her toplumda olduğu gibi Türklerde tarih sahnesine ilk çıktıkları dönemlerden itibaren kendilerine has bir müzik kültürü oluşturmaya başlamışlardır. Her ne kadar eski dönemlerde kullandığımız müzik, ilk ortaya çıktığında eğlence amaçlı olmasa da zamanla sosyal hayatın her noktasına özellikle eğlence hayatına ve dini hayatın içine girmiştir.

Genel olarak türk müziğini değerlendirdiğimizde Türk müzik kültürünün gelişimini şu beş ana dönemle sınıflandırabiliriz;²⁰²

I. Hunlar öncesi dönemde Türk müzik kültürü

1-Altaylar döneminde Türk müzik kültürü

II. Orta Asya Türk devletleri döneminde türk müzik kültürü

1- Hunlar döneminde Türk müzik kültürü

2- Göktürk döneminde Türk müzik kültürü

3- Uygurlar döneminde Türk müzik kültürü

III. Orta Batı Asya Türk Devletleri döneminde Türk müzik kültürü

²⁰⁰ BİNARK, s. 337

²⁰¹ M. Tahir SAKMAN, Editör Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya Türkü Kültürü", Hz. Mevlana'nın 728.

Vuslat Yıldönümü Anısına, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, Sayı: IV, Konya, 2002, S.113

²⁰² Ali UÇAN, "Geçmişten Günümüze, Günümüzden Geleceğe Türk Müzik Kültürü", Müzik Ansiklopedisi Yayınları,".14–15

- 1- Karahanlılar döneminde Türk müzik kültürü
- 2- Gazneliler döneminde Türk müzik kültürü
- 3- Büyük Selçuklular döneminde Türk müzik kültürü

IV. Ön Asya (ve Avrasya) Türk devletleri döneminde Türk müzik kültürü

- 1- Türkiye Selçuklular döneminde Türk müzik kültürü
- 2- Türkiye Osmanlılar döneminde Türk müzik kültürü
- 3- Türkiye Cumhuriyeti müzik kültürü

V. Avrasya bağımsız Türk cumhuriyetleri döneminde Türk müzik kültürü

Konumuz her ne kadar Türkiye Selçuklular dönemi olsa da bu dönemdeki müzik kültürünü ve eğlence hayatındaki yerini anlamak için daha önceki dönemlere de değinmek gerekmektedir.

Eski Türk topluluk hayatında müziğin mühim bir yeri vardı. Çin kaynakları 28 çeşit Hun halk türküsünden bahsetmişlerdir. Yine Çin kaynaklarında Hun çalgıları olarak zikredilen telli, nefesli ve vurmali müzik aletlerinin bahsi geçmektedir.²⁰³

Türklerin genel olarak kültür tarihini Altay Türkleriyle başlatabiliriz. Dolayısıyla Türklerin müzik kültürünün başlangıcı da Altay Türklerine dayanır. Bu dönemdeki Türk müziği mistik ve epik karakterli, basit ama içten ve coşkuluuydu. Her müzik türü gibi Türk müziği de başlangıçta çok az perdeli idi. Ezgiler belirli aralıklarla iki ses üzerinde dolaşır dururdu. Müziğin ana temelini insan sesi oluşturuyordu. İnsan sesi ön plandaydı ve müzik aleti aynı tonda hafifçe eşlik ederdi. Destanlarda veya dualardaki ana ses de insan sesi idi. İnsan sesli şarkıya eşlik de davul ve defin önceliği vardı. Şaman müziği denilen büyüsel-dinsel-törenselle özelliği olan müzik, sihirin bir yardımcısı ve uzun zamanlar bir zevk işi gibi değil bir büyü aracı olarak kullanıldı.²⁰⁴

Uzun zaman sihirin etkisinde ve işlevinde olan müzik, örgütlenerek, kurumlaşarak Hun hakanlığında ilk askeri müzik topluluğu olarak tuğ takımı görüntüsünü aldı. Müziğe büyük güç atfedildi. Bu dönemde Türk müziği ses sistemi beş tam ses aralıklı yapıya ulaşmış ve aynı zamanda bir hâkimiyet sembolü haline gelmiştir. Türk hükümdarlarının egemenlik belirtisi olarak davul ve sancak kullanmaları töresi, Türkler aracılığıyla İslam devletlerine yayılmıştır. Bu dönemin diğer bir özelliği ise Türk müziğinin Çin ve İran müziğiyle etkileşimidir.²⁰⁵

²⁰³ KAFESOĞLU, s.328

²⁰⁴ Ahmet Şahin AK, *Türk Musikisi Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, ?, S.35

²⁰⁵ AK, s. 36

Göktürkler döneminde müzikte ilerlemeler olmuş ve ezgiler genişlemiştir. Kopuzun yanı sıra ıklığ denilen yaylı kopuz gelişti. Yine bu dönemde göçebe müzik kültürünün yerine yarı göçebe müzik kültürü egemen olmaya başladı. Aynı dönemlerde Avrupa'da hâkim olan Türk hükümdarı Atilla'nın Burgondiya düküne ses ve saz heyeti göndermesi tarihe geçmiş ilginç bir olaydır.²⁰⁶

Uygurlar döneminde müzik, Göktürkler dönemine göre her bakımdan çok daha gelişmiş, çok daha çeşitlenip zenginleşmiş olarak devlet, toplum ve birey yaşamının, din ve devlet törenlerinin bayram şölen ve eğlencelerin ve günlük yaşayışın vazgeçilmez öğelerinden biri haline gelmiştir.²⁰⁷

Bu dönemde Türk müziği kent kasaba biçimindeki yerleşime ve yüksek orta alt tabaka biçimindeki katmanlaşmaya dayalı bireysel, toplumsal kültürel ve ekonomik gelişme ve farklılaşmayla bağlantılı olarak ilk kez "saray müziği", "halk müziği", "kent müziği", "köy müziği" şeklinde ayrımlaşmaya başladı. Aynı dönemlerde doğaçlama yöntemi etkinliğini korumakla birlikte besteleme yöntemi hızla ağırlık kazanmaya başladı. Belirli ilke kural, yöntem ve tekniklere bağlı müzik yapma ve yaratma anlayışı benimseniyor ve yaygınlaşıyordu. Böylece Türkler tarihlerinde bilindiği kadarıyla ilk kez sınırlı da olsa yazıya dayalı müzik yapma aşamasına geliyordu.²⁰⁸

Bilindiği gibi ilk Türk İslam Devleti Karahanlılardır Bu yeni dönemde Türk müziği İslami anlayış doğrultusunda yeniden düzenlenmeye, türk müziğinin hiyerarşik düzeni yeniden yapılanmaya ve özellikle başta Türk dini musikisi dalında olmak üzere yeni türler ve biçimler belirmeye başladı²⁰⁹

Türk müzik kültürü, sanat ve müzik merkezi durumuna gelen Gazne kentinde çok yönlü bir değişim ve gelişim gösterdi. Fars, Arap ve Hint müzik kültürleriyle yoğun bir etkileşim içine girdi. Makamsal müziğin belli özellikleri değişti. Çoğu övgü amaçlı kaside türündeki şiirler doğaçlama ve usulsüz sergilendi.²¹⁰

Büyük Selçuklular döneminde ise Türk müziği gelişimini sürdürdü. Bu dönemde Türk sanat müziği hemen hemen bütünüyle makamsal niteliğe büründü. Köklü gelenekleri olan Türk asker müziği tuğ takımından tabılhaneye ve tuğ müziğinden tabıl müziğine, Türk dini müziği kam müziğinden cami müziği ve tekke müziğine dönüştü.

²⁰⁶ AK, s.36

²⁰⁷ AK, s.37

²⁰⁸ AK, s.38

²⁰⁹ AK, s.38

²¹⁰ AK, s. 39

İslamiyet'in benimsenmesiyle birlikte yeni bir oluşum sürecine giren sanat müziği daha çok saray, konak ve köşklere; halk müziği ise daha çok kent dışı yerleşim alanlarında ve göçebe obalarında gelişti.²¹¹

B) TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA MÜZİK

Daha öncede belirtildiği gibi Türkiye Selçuklu eğlence hayatı fazlasıyla renklilik göstermektedir. Eğlence hayatının içinde müzikli ve spor müsabakalarını dâhil eden şenlikler çoğunluktadır.

Müzik de spor gibi kültürün renkli bir göstergesidir. Hatta çoğu zaman sporla iç içe geçmiş hatta sporun olmadığı ortamlarda çeşitli biçimlerde kendini göstermiştir. Orta Asya kültürünün vazgeçilmez bir unsuru olan müzik İslamiyetin kabulünden sonra her ne kadar kendinden önce gelen diğer Türk devletlerinin bir devamı niteliğinde de olsa müzik hayatının en çok gelişme gösterdiği dönemlerden biridir. Zira bu dönemde halk müziği ve sanat müziği ayrımı daha belirginleşmiş ayrıca tekke müziği de ortaya çıkmıştır.

Eğlence kültür yelpazesi bir hayli geniş olan Türkiye Selçukluların da müziğin yaygın olması pek tabidir. Zira ulaşılan kaynaklar Türkiye Selçukluları döneminde müziğinin altın çağlarından birini yaşadığını ve sosyal hayatın her noktasında kullanıldığı sonucuna ulaştırmaktadır. Öyle ki bu dönemde müzik hem askeri amaçlı, hem dini amaçlı, hem de eğlence amaçlı kullanılmıştır.

Selçuklu Türkiye'si Türk müziği, başlangıçta Büyük Selçuklu, Gazneli ve Karahanlı müziklerinden besleniyordu. Çünkü Türkiye Selçuklu devleti kendisine kaynaklık eden bu üç devletin bir devamı niteliğindedir. Türkiye Selçuklularının müzik kültürü kendisine kaynaklık eden bu üç Türk devletinin müzik kültürleriyle köklü bir bağ içindeydi. Türkiye Selçuklu devletini kuran boylar Anadolu'ya gelirken önce bu üç Türk devletinin egemen oldukları topraklarda uzunca bir süre yaşamışlar onların egemenlikleri altında onların müzik kültürleriyle kaynaşıp yoğrulmuşlardı. Bu boyların Anadolu'ya gelmeleriyle birlikte bu üç Türk devleti art arda kurulup birbirine paralel olarak ayrı ayrı geliştirdikleri müzik kültürlerini hemen hemen olduğu gibi Selçuklu Türkiyesine devretmiş oluyorlardı.

²¹¹ UÇAN, s. 40

Selçuklu hâkimiyeti ve Türklerin orta ve yakın şarka gelmeleri güzel sanatların büyük bir kolu olan müziğe de canlılık ve çeşitlilik getirdi. Selçuklu devrinde Türk musikisi ordu ve saraylarda, göçebe obalarında Türk idaresinde çok yayılan tasavvufla birlikte müzik ve semanın ayinlere girmesi dolayısıyla da zaviyelerde gelişme imkânı buluyordu.²¹²Selçuklu Konyasında müzik o derece hayatın içine girmiştir ki; orada namaz vakitlerinde günde beş nevbet vurdurulurdu. “namaz vakitlerinde günde beş kere davul çalınması onların hayatında müziğin ne kadar önemli bir yere yükseldiğinin göstergesidir.”²¹³

Aynı şekilde Türkiye Selçuklularında müzik hayatının canlılığına ve ilerlemiş olmasına etkileyici bir örnek de yeni müzik aletlerinin icat edilmesidir. Rebab adlı bir müzik aletine bizzat Hz. Mevlana tarafından iki kiriş ilave edilmiştir. Yine nefir ve buk gibi adlarla da anılan ve Türk icadı olduğu muhakkak sayılan madeni borunun Konya ‘da Selçukiler tarafından icat edildiğini Evliya Çelebi nakletmiştir. Batının trompet denilen boruları tipinde olan böyle bir aletin o sıralarda yapılabildiği olması çok düşündürücü bir keyfiyettir. Çünkü uzun bir boruyu bükerek katlayabilmek sanatını Avrupalılar daha sonraları çalgılarda tecrübe edebildiler.²¹⁴Türkiye Selçuklularındaki müziği askeri müzik, saray eğlencelerindeki müzik, halk müziği ve dinsel müzik olarak sınıflandırabiliriz.

1) ASKERİ MÜZİK

Selçuklu sultanlığının ve beyliklerinin egemenlik ve özerklik durumlarıyla orantılı birer müzikçi takımı vardı. Devletin resmi askeri müzik topluluklarını oluşturan bu takımlara tabilhane denirdi. Tabilhane esas olarak zurna, boru, davul, kös ve zilden oluşan bir çalgı takımına dayanırdı. Tabilhaneler gerek savaşta, gerekse barışta her zaman sultan ve beylerin yanında bulunurdu.²¹⁵

Burada kast edilen müzik hâkimiyet alameti olarak kullanılan askeri müziktir. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Selçuklularda da hâkimiyet alameti olarak müziğin bir diğer yansıması olan nevbet kullanılırdı. Nebbet ise beş vakit sultanın

²¹² TURAN, *Türk İslam Medeniyeti*, s.394

²¹³ SAKMAN, s.114

²¹⁴ SAKMAN, s. 114

²¹⁵ UÇAN, s.42

kapısında müzik çalan askeri mızıka takımının yaptığı uygulamadır. Sultana bağlı emirler içinde ancak sultanın izin verdiği emirler üç vakit nevbet çalabilirlerdi. Eğer beş vakit çalarlarsa isyan etmiş sayılırlardı.

“Türkiye Selçuklularından I.Mesud’dan beri Anadolu topraklarında nevbet beş defa vurulurdu. Türkiye Selçuklularından Alâeddin Keykubad saltanat alameti sayılan çetr yanında köz, boru, nakkare ve zurna bulunduran nevbet takımlı bir ordu ile Alaiye Kalesini almıştı. İbni Batuta sultanın saz takımının yüz kişi olduğunu bunlardan 10 kişinin davulcu, beş kişinin zurnacı, 10 kişinin guyende olarak 25’er kişilik gruplar halinde dizildiklerini, sultanın sağ ve solunda yer alan emirlerden sonra geldiklerini tanımlar”²¹⁶

Hâkimiyet alameti olarak kullanılmasının yanında Selçuklular Bizanslılarla yapılan savaşlarda da müziği kullanmışlardır. Kesik’in Papaz Grigor’un Sultan Mesud’un Keysun kuşatması ile ilgili olarak aktardığı: “Sultan Mesud, muazzam bir ordunun başında olduğu halde ilerledi. Çan sesleri, kılıçların şıkırtısı ve binlerce mızrağın çıkardığı gürültü, Keysun şehrinde bulunan ve bunları gören bizleri büyük korku içine düşürdü” şeklindeki ifadesi bize bu orduda müzik kullanıldığına dair bilgi vermektedir.²¹⁷

Ayrıca ilk defa bu kayıtle rastladığımız, ordunun ilerleyişi sırasında çan çalmaları, Türklerin düşmana korku vermek için müzik aleti kullandıklarını akla getirmektedir. Bunun dışında meşhur Haçlı kaynağı Albertus 1101 yılında Merzifon yakınında Haçlılar ile Türkler arasında yapılan savaşı anlatırken Türk ordugâhında davul borazanlar çalınarak askere komut verildiğini kaydettiği bildirilmiştir..²¹⁸

²¹⁶ Recep USLU, Editörler, Hasan Celal GÜZEL Kemal ÇİÇEK, Salim KOCA, “Selçuklularda Müzik Literatürü”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.6, Ankara, 2002,s.162

²¹⁷ Muharrem KESİK, *Sultan I.Mesud Dönemi(1116–1155)*, TTK Basımevi, Ankara, 2003, s.126

²¹⁸ KESİK, s.127

2) SARAY EĞLENCELERİNDE MÜZİK

Sultanlığın ve beyliklerin büyük saraylarında, tabihanelerden başka fasıl müzikçileri (topluluğu) da bulunurdu. Bunlar bir bakıma devletin resmi sivil müzik topluluklarını oluştururdu. Selçuklu sarayında müzikçilerin atanmalarına ilişkin iki menşur günümüze kadar gelmiştir. Bu ferman Osman Turan tarafından tarih dünyasının hizmetine sunulmuştur.

Bu menşurlardan ilkinde “her an davudi ses ve nağmeleriyle ruhlara ferahlık veren erbab-ı tarab olmadıkça sultanın eğlencelerinin ve içki meclislerinin tam bir neşe kazanamayacağını ifade ettikten sonra emir ve meliklerin sohbetlerinde bulunan mugannilerin meliki İzzeddin Abdurrahman’ın Hazer ve seferde mülazemette bulunmasını ve latif terennüm ve tagannileriyle her an ruha ferahlık ve gönüle rahatlık vererek üzüntü ve sıkıntıları izale etmesini beyan eder ve işraf divanı kaleminde kararlaştırılan maaşın tahsis edildiğini bildirir.”²¹⁹

İkinci menşur musiki ilminin letafeti, hükümdar ve sultanlara mahsus toplantı ve meclislerin bu fen mensuplarının mevcudiyetine muhtaç olduğunu belirttiikten sonra musiki ehli ve mugannilerin iftihar, vezin ve musiki seslerinin müellifi, meclislerin süsleyicisi, Şerefeddin Şirin’in akranı arasında sesinin güzelliğiyle müstesna olduğundan ona sultanın inayetini ibzal ettiğini, musiki alet ve vasıtalarını buna göre hazırlayarak hazer ve seferde hizmet etmesi emredilmektedir.²²⁰

Selçuklu saraylarında gelenleri bazen eğlendirmek için görevli mutrip ve mutribeler bulunurdu. Kaynaklarda eğlence meclislerinde görevli olan saka diye kayıtlı sakiler vardı. Zaman zaman gelen elçilere törenler düzenlenir, halk için bahçelerde eğlenceli ziyafetler verilirdi. Tavaşi, serheng (çavuş) olarak görevli bulunanların ince ruhlu, edebiyat ve eğlenmekten anlayan kişiler olması tercih edilirdi. Serhengler sultanların emirleri için münadilik yapar, çeşitli merasimlerde gereken alkış vazifesini yerine getirirdi. Şehirlerdeki medeni hayatın gereği olarak, çeşitli mesleklerle beraber mugannilik, dans çeşitleri, eda ile çalgı çalmayı öğreten öğretmenler sınıfının türediğini, bununla birlikte hayvanlara nağme, terane, dans öğretildiğini, özellikle saraylarda ve şehirlerde şarkı, dans ve müzik aletleriyle düğün ve müthiş ziyafetler düzenleyen ustaların çoğaldığını, toplumsal hayat için gerekli ve şerefli meslekler içinde şarkıcılık

²¹⁹ TURAN, *Vesikalar*, s. 38

²²⁰ TURAN, *Vesikalar* s. 38

sanatının da bulunduğunu Araplar kadar Türkleri de iyi tanıyan XIV. yy'ın en önemli devlet adamı ve sosyologlarından İbni Haldun belirtmektedir.²²¹

Saraylarda toplanan ünlü müzikçilerin hemen hemen tümü dönemin edebiyatını ve gizemci düşüncelerini bilen kişilerdi. Tabihanelerden daha çok askeri müzik, fasıl müzik topluluklarında ise daha çok sivil müzik yapıları.²²²

Selçuklu Türkiye'sinde devletin önde gelenlerinin köşk ve konaklarıyla bazı kale, kervansaray ve hanlar da müziğe yer verilen önemli mekânlardı. Ayrıca belirli gezinti, dinleti, eğlenti ve toplantı yerleri de müziğin yer aldığı başlıca mekânlar arasındaydı.²²³

Selçuklu sarayında bu askeri müzik dışında ve günlük eğlencelerden başka; bayram ve düğün şenliklerinde, culüs ve zafer merasimlerinde misafir hükümdarların ve elçilerin kabullerinde çeşitli oyunlar ve rakslar ile birlikte musiki büyük bir rol oynuyordu.²²⁴

Konya halkı sultanı seyyar köşkler mutripler kavvallar ve sancaklarla karşıyor; saray ve şehir süsleniyor ve bunlara mahsus musikişinasları birbirine karışıyor, çeng rebab ve berat sesleri içerisinde culüs şenlikleri yapılıyor.²²⁵

Selçuklu devri toplum hayatını neşelendiren en önemli unsurlardan biri mutribler (veya mutribeler)dir Nitekim şarkıcılar def çalar, sarhoşlar, çalgının namesiyle gıdalanırlar. Çalgıyla çalgıcıda onları meyhaneye döker götürü. Mutrip insana zevk ve sevinç verir. Tertiplenen eğlence meclislerinde mutrip veya mutribelerin sabaha kadar çaldıkları anlaşılıyor.

Mutripler karşılama törenlerine de katılıyorlardı. Sultan I. İzzeddin Keykavus Mengüceklerden Erzincan hükümdarı Fahreddin Behremşah'ın kızı Selçuk hatun ile nikâhlandı. Bu nikâh merasiminden sonra sultan İzzeddin Keykavus emirlerinden Mubarizeddin Behremşah'ı gelin almak üzere saray ve şehir çalgıcıları(mutriban-ı şehir ve hasse)nı önceden göndermişti. Mengüçüklü sarayındaki eğlence meclisinde de mutriplerden her sınıf kadın ve erkek hazır bulunmuştu. Esas düğün Sivas'ta yapıldı, buradaki eğlence meclisinde de mutripler şarkılar söylediler.²²⁶

²²¹ TURAN, s. 165

²²² UÇAN, s.42

²²³ UÇAN, s. 42

²²⁴ TURAN, *Vesikalar*, s.39

²²⁵ MERÇİL, s.136

²²⁶ MERÇİL, s.137

3) HALK VE SANAT MÜZİĞİ

Kentlerin dışında köylerde ve özellikle obalarda yaşayan halk kesimleri ise müzik ihtiyaçlarını kendi yerel müzikleri ile karşılıyorlardı. Ozan denilen halk şairlerinin kopuz eşliğinde söyledikleri türkü ve şiirleri anlattıkları kahramanlık öyküleri ve destanlarını dinleyerek müzik ihtiyaçları karşılamanın yanı sıra dolaylı olarak müzik beğenilerini de geliştirme olanağı buluyordu.²²⁷

Yine bu dönemde Türkiye Türk müziği, kendine özgü bütünlüğü içinde biri sanat müziği diğeri halk müziği olmak üzere iki ana türde yürüyerek yeni bir gelişme evresine girdi. Dünyasal müzik alanında sanat müziği ile halk müziğini birbirinden ayıran çizgiler daha çok ortaya çıkmaya başladı. Sanat müziği türü içinde kaba saz müziği, incesaz müziği, kentsel ve eğlence müziği dalları oluşmaya ve bular arasında ayrılıklar görülmeye başlandı.²²⁸

Halk müziği türü içinde de yoğun bir değişim ve gelişim gözlemlendi. Bazı çalgılar işlev, yapı ve ad değişikliklerine uğradı. Kopuzdan uzun saplı iki telli Anadolu sazı geliştirilmeye başladı. Sanat müziği daha çok Selçuklu devleti evresinde halk müziği ise daha çok beylikler evresinde hızlı gelişti. Eski köklü kopuzcu ozanlık geleneğinin yerini özellikle 12. yy'dan sazıcı-âşıklık almaya başladı. Beylikler çevresinde halk müziğinin gelişmesinin nedeni beyliklerin Türkmenlere daha çok önem vermesi ile açıklanabilir.

4) DİNİ MÜZİK

Daha çok sanat müziği türüne giren kentsel tekke müziğinin en önemli iki temsilcisi Mevlana ve oğlu Sultan Veled idi. Her ikisinin de "Rebab" çaldıkları birer söylenti olarak bilinmektedir.

Sultan Veled döneminin ünlü bir musiki ustasıdır. Babasının musikiye verdiği önem sonucu, çağın musiki ustalarından ders alarak yetişmiş ve rebap çalmayı öğrenmiştir. Bestekârlık yaptığı da ileri sürülmüş. ' Sultan Veled Devri ' adı verilen acem makamındaki peşrev ile üç haneli yürük semai usulü ile bestelenmiş Irak makamındaki saz semaisi ona izafe edilmiştir. Eğer bu doğru ise bu eserler saz

²²⁷ UÇAN, s. 43

²²⁸ UÇAN, s.43

musikimizin en eski örnekleridir. “Şemsi ruhuna cismini pervane düşürdüm” güfteli sergah makamındaki ilahide Sultan Veled’e isnad edilir.²²⁹

Daha çok halk müziği türünde kırsal teke müziğinin başlıca temsilcileri ise Tabduk Emre (13.yy), Yunus Emre (1240-1320) ve Şeyyad Hamza dır. Bunlardan Tabduk Emre’nin şeşta denilen altı telli bir çalgı çaldığı bilinmektedir. İster sanat müziği ister halk müziği türüne girsin, türk tekke müziğine, insan sesine, çalgıya ve dansa birlikte yer veren eski Orta Asya Türk dinsel müziği geleneklerinin çok büyük etkileri ve katkıları oldu.²³⁰

5) TÜRK TARİHİNDE MÜZİKLE TEDAVİ

Türkler, müzikli tedavi yöntemini ruh hastaları üzerinde ilk defa uygulayan uluslardan biridir. Orta Asya’da İslam öncesi dönemde ‘baksı’ adı verilen şaman müzisyenler tarafından çeşitli hastalıklara uygulanan tedavi çalışmaları yapılmıştır bu çalışmaları günümüzde de sürdüren baskılar Orta Asya Türkleri arasında yaşamaktadırlar. Müziğin yardımı ile transa geçerek hastalığın tedavisine çalışan baskılar kopuz denilen müzik aletini kullanırlardı.²³¹

İslamiyet’in kabulünden sonrada İbni Sina ve Farabi gibi müzikle tedaviye inanan önemli bilim adamları bulunmaktadır. Ancak konumuz Türkiye Selçuklu Devleti olduğu için bu konuya değinilmeyecektir.

Selçuklular müziği, savaşlarda bir cesaret ve kahramanlık aracı, dinde bir ruhani araç, şölenlerde eğlence aracı, resmîyette bir devlet töreni aracı olarak kullanmanın yanı sıra tedavi amacıyla da kullanmışlardır. Bu amaçla kurulan darüşşifalar bulunmaktadır. Bunlardan biri de Sivas’ta bulunan Şifaiye Medresesidir.²³²

Şüphesiz Türkiye Selçuklularının en önemli düşünürlerinden olan Mevlana Celaleddin-i Rumi, müziğin insan ruhu üzerindeki etkilerini en iyi biçimde dile getiren ve bunun en güçlü yorumunu yapan kişidir Mevlana’nın sağlığında yapılan özel törenlerin sonradan düzene konularak bir kurum niteliği kazanması Mevlevî Tarikatını

²²⁹ AK, s.46

²³⁰ UÇAN, s. 43

²³¹ Haşmet ALTINÖLÇEK, Editörler: Hasan Celal GÜZEL, Kemal ÇİÇEK, Salim KOCA, “Türk Tıbbında Müzikle Tedavi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. V, Ankara,2002 s.742

²³² Mustafa Hilmi BULUT, Editör: İbrahim YASAK, “Selçuklularda Türk Müzik Kültürü”, Selçuklular Döneminde Sivas, Sempozyum Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas,2006, s.305

oluşturmuştur Mevlevi inanişına göre de şiir ve müzik insan ruhunu etkilemektedir. Mevlevi ayinlerinde düzenlenen sema gösterisi, müzik nameleri ve yanık ney sesleri arasında yapılmaktadır. Müziğin ve dansın insan ruhu üzerindeki güçlü etkisini en iyi sema da bulmaktayız.²³³

²³³ ALTINÖLÇEK, s.742

SONUÇ

Tarihi süreç içerisinde Anadolu’da varlığını göstermiş en büyük ve bağımsız ilk devlet olan Türkiye Selçuklu Devleti’nin spor ve eğlence hayatı bu çalışmada incelenmiştir. Türklerde spor ve eğlence hayatıyla ilgili bazı araştırmalar bulunmasına rağmen özellikle Türkiye Selçuklularının bu yönü üzerinde duran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Öyle ki Türkiye Selçuklu Devleti’nin kültür hayatıyla ilgili de kaynaklar yetersizdir.

Araştırma sonrasında elde ettiğimiz veriler değerlendirildiğinde tarihi önemini daha önce belirttiğimiz Türkiye Selçuklularının spor alanındaki ve eğlence hayatındaki hareketlilik dikkat çekmektedir. Günümüze kadar ulaşılan kaynaklar arasındaki bazı cümlelerden ve nakledilen olaylardaki bazı ayrıntılardan hareketle Türkiye Selçuklularında sosyal hayatın hareketliliğinin spor ve eğlence kültürüne de yansıdığı söylenebilir.

Kültürün önemli bir unsuru olan spor Türkiye Selçuklularında büyük oranda daha önceki Türk devletlerinin devamı niteliğindedir ve denilebilir ki Oğuz töresi Anadolu’ya hemen hemen bozulmadan aktarılmıştır. Yapılan sporlar genelde savaşa hazırlık için bir idman niteliği taşımaktadır. Ancak bu spor dalları zamanla halk tarafından benimsenmiş ve savaş olmadığı zamanlarda da kuralları aynen kabul edilerek ya da kuralları değiştirilerek uygulanmıştır. Selçuklu sultanları da halktan her birey gibi spor konusunda kendilerini geliştirmeye çalışmışlardır. Türkiye Selçuklu sultanlarına ait idman araçlarının günümüze kadar ulaşması bunu şiddetle desteklemektedir.

En çok göze çarpan etkinlikler güreş, ok kullanma, binicilik ve avcılıktır. Bütün bu faaliyetlerde doğayla mücadele unsurları ve karşılıkine zarar vermeden bire bir mücadele görülmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi spor her ne kadar savaş talimi niteliğinde olsa da hayatın her noktasını etkilemiştir. Düğün törenlerinde, bayramlarda, tahta çıkma törenlerinde sık sık spor müsabakalarına rastlanmaktadır. Spor

müsabakalarında başarılı olanlar hem saygın bir konuma yükselirler hem de ödüllendirilirlerdi.

Spor hayatındaki renklilik eğlence hayatına da yansımıştır. Özellikle İbni Bibi'nin eserinde sık sık eğlencelerden ve şöenlerden bahsedilmektedir. Bu şöenler genelde büyük alanlarda halkla sultanların iç içe olabildiği mekânlarda yapılmaktadır. Ayrıca kadınlarda hem şöenlerde; hem de şöenlerde düzenlenen spor etkinliklerinde erkeklerle aynı konumu paylaşmışlardır.

Daha sonra bütün bu kültür unsurları bozulmadan Osmanlı Beyliğine geçmiş ve çoğu günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak Türkiye Selçuklu Devletiyle ilgili daha çok araştırma yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu devletin önemi henüz yeterince anlaşılammıştır. Bu konuda yapılacak araştırmaların artırılması ve teşvik edilmesi Türk tarihi için büyük bir kazanç olacaktır.

KAYNAKÇA

- AK Ahmet Şahin, *Türk Musikisi Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara,2002.
- AKTEPE Kürşat, *Tarihte Türk Okçuluğu*, Sağlık Ve Spor Yayınları Dizisi, No:56, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2003
- ALTINÖLÇEK HAŞMET, “Türk Tıbbında Müzikle Tedavi”, Türkler Ansiklopedisi, V.Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002
- BALIK İbrahim, *Orta Çağ Tarihi ve Medeniyeti*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005,
- BAYKARA Tuncer, *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ege Üniversitesi basımevi, İzmir 1990,
- BAYRAM Mikail, *Ahi Evren ve Ahi teşkilatının Kuruluşu*, Damla Matbaacılık, 1991 Konya,
- BİBİ İbni, *Selçukname*,(Çev: Mükrimin Halil YİNANÇ),Kitapevi, İstanbul, 2007
- BİNARK İsmet, *Yüzyıllar Boyu Türk Halk Zekâsının En Tesirli Bir İfade Vasıtası Olan Karagöz*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1971, S. 335
- BULUT Mustafa, Editör: İbrahim YASAK, “ Selçuklularda Türk Müzik Kültürü”,Selçuklular Döneminde Sivas, Sempozyum Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006,s. 295-304
- CAFEROĞLU Ahmet, “Türklerde Av Kültürü ve Müessesesi”, VII. Türk Tarih Kongresi, TTK Yayınları, Ankara, 1972, s.170–175
- CAHEN Chan, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (çev Erol ÜYEPAZARCI)Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Numune Matbaacılık, İstanbul, 2002, s.72
- DEDE KORKUT, *Kitab-ı Dede Korkut*, Muharrem ERGİN, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971
- Eberhard W, *Çin kaynaklarına göre Türkler ve komşularında spor*, ülkü, cilt 15, no:87, 1940,
- ERALP Nejat, *Türk Toplumunda Silah Kavramı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara,1 993

- ERKAL Mustafa E, Özbay GÜVEN, Dursun AYAN, *Sosyolojik Açıdan Spor*, Der Yayınları, İstanbul, 1998,
- ERZURUMLU İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, (sadeleştiren: Turgut ALYAS), Bahar Yayınevi, İstanbul, 1973, C III,
- ESİN Emel, “Türk Sanatında At”, *Türkler Ansiklopedisi*, IV. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002,s.125–143
- _____, “Türk Sanatında Alp Şahsiyetinin görünüşü”, *Türk Kültürü Dergisi*, S.94,s.712–719
- GÜVEN Özbay, Editör Alev KÂHYA, Birgül KÂHYA, *Türklerde Spor Kültürü*, AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara,1999
- _____, “Türklerde Pehlivanlık”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1988, No: 56,
- HEREDOTES, *Heredot Tarihi*, (çev: Müntekim ÖKMEN), Remzi Kitabevi, İstanbul,1991
- İMAMOĞLU Hasan, “ Türk Spor Kültüründe Kadın Unsuru”, Atatürk Üniversitesi, Beden Eğit. ve Yüksek Okulu, 1. Spor Kong. Bildirisi, Erzurum, 1998,s.24–32
- KAHRAMAN Atıf, *Osmanlı Devleti’nde Spor*, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1995,
- _____, *Cumhuriyete Kadar Türk Güreşi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Özkan Matbaası, Ankara,1989,
- KAFESOĞLU İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1995 XII. Baskı,
- KARUL Necmi, “Anadolu Selçuklu Estetiği”,*Atlas Dergisi* S 105 Aralık,2005, s.146–155
- KEPECİOĞLU Kamil, *Türklerde Spor*, Uludağ, Üniversitesi Yayınlar, No 3,Bursa,1935
- KESİK Muharrem, *Sultan I.Mesud Dönemi(1116–1155)*, TTK Basımevi, Ankara,?
- KOCA Salim, *Sultan İzzeddin Keykavus*, TTK Yayınları, Ankara, 1997,
- KÖYMEN, Altay *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1993
- MERÇİL Erdoğan, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, TTK Basımevi, Ankara, 2000,
- Muhammed b.Ali b.Süleyman er- Ravendi, *Râhat-üs Sudûr ve Âyet-üs Sürûr*,(çev: Ahmed ATEŞ),TTK, Ankara,1999, C II,

- ÖZDEMİR Nebi, *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005
- ÖZTÜRK Fusun, *Toplumsal Boyutları İle Spor*, Bağrgan Yayınevi Ankara.1998,s.84
- PARLAR Gündegül, *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 2597, Ankara, 2001
- SAKMAN M. Tahir, Editör Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Konya Türk Kültürü”, Hz. Mevlana’nın 728. Vuslat Yıldönümü Anısına, Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi, Sayı: IV, Konya, 2002, s.11–120
- SEVENGİL Refik Ahmet, *Selçuklu Türklerinde Eğlence* (<http://www.memleket.com-10.05.2007>)
- SEVİM Ali, MERÇİL Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset Teşkilat Kültür*, TTK Basımevi, Ankara,1995
- SEYİRCİ Musa , “Selçukluların Anadolu Kültürüne Bakışı”, Antalya IV. Selçuklu Semineri Bildirileri(13–14 Mart1992), Antalya Valiliği Yayınları, Ozan Ofset, Antalya, 1993, s.24–80
- SÜMER Faruk , Editör Turan YAZGAN, Türklerde “Atçılık ve Binicilik”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, İstanbul,1983,s.1–37
- SÜSLÜ Özden, *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Atatürk Dil Kültür Ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, S: 35, 1989,
- ŞAHİN Murat, *Türk Spor Kültüründe Aba Güreşi*, Nobel Basımevi, Ankara, 2003,
- Abdullah ŞENGÜL, *Türk Drama Geleneği ve Tarihi Oyunlarımız*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları No: 36, Afyon,2001,
- TİMURTAŞ, Faruk K *Yunus Emre Divanı*, Üniversitesi Yayınları No: 36, Afyon,2001,
- TURAN Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK Basımevi, Ankara, 1988
- _____, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998
- _____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul,1996
- TÜRKER Hasan Ali, “Cirit”, Kaynak, sayı: 158–159, Mart-Nisan, 1946, sayfa 7–15

TÜRKMEN Mehmet “Güreş”,(<http://www.guresdosyasi.com/hayatayansima.html> - 08.04.2007)

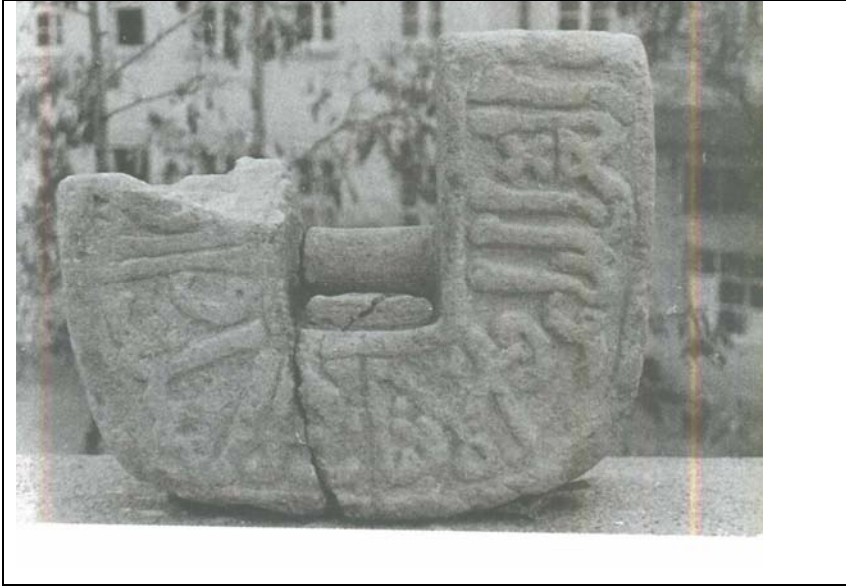
YAZICI Nesimi, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, Türk Diyanet Vakfı, Ankara, 2002,

UÇAN Ali, *Geçmişten Günümüze Günümüzden Geleceğe Türk Müzik Kültürü*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara, 2000,

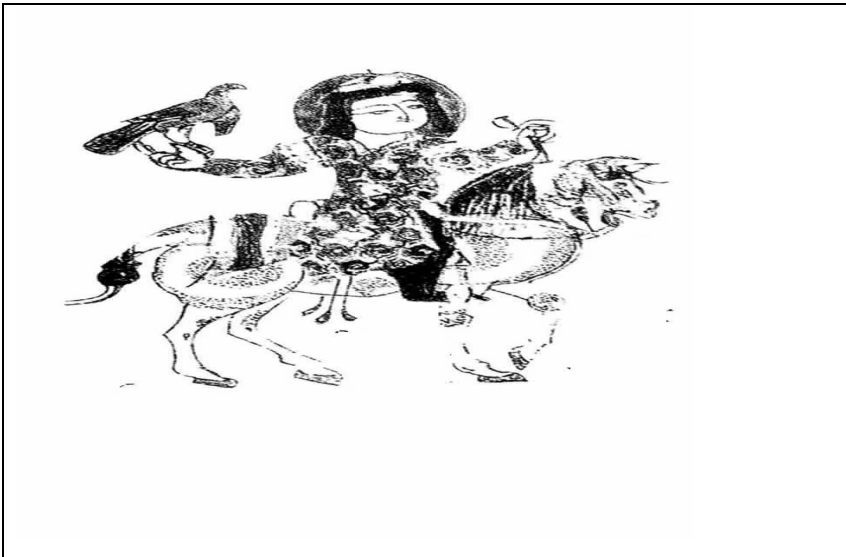
USLU Recep, Editör Hasan Celal GÜZEL Kemal Kepecioğlu, Salim KOCA, “Selçuklularda Müzik Literatürü”, Yeni Türkiye Yayınları, C.6, Ankara, 2002,s.160–75

YILDIZ Doğan, *Çağlar Boyu Türklerde Spor*, Telebasım, İstanbul.2002,

YÜCEL Ünsal, *Türk Okçuluğu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No:182,Atatürk Yüksek Kurumu, Ankara,1999

EKLER

Resim1: Mesud Koman tarafından Konya'dan getirilip Etnografya Müzesine konulan Selçuklular zamanına ait idman taşı.

Resim 2: Selçuklu Tabağında Avcı ve Şahini

Resim 3: Av Sahneli Alçı Pano

Resim 4: IV. Kılıç Arslan Dönemine ait, ok ve yay figürlü sikke

Resim 5: At Figürlü Çini

Resim6: II. Süleyman Şah Dönemine Ait Para Çizimi

Resim7: Tokat Meliki II. Süleyman Şah Dönemine Ait Sikke

Resim 8: Selçuklularda Bir Cirit Oyunu

Resim 9: Selçuklularda Mızrak Oyunu,

Resim 10: 13.yüzyıla Ait Rakkase Figürlü Seramik Tabak,